

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії та менеджменту туризму

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО- ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка IV курсу 410 групи
спеціальності 242 «Туризм»

ОП «Міжнародний туризм»

Томашевська Юлія Миколаївна

Керівник: кандидат географічних
наук, доцент

Заячук Оксана Григорівна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від « _____ » _____ 202_ р.

Зав. кафедри _____ д. геогр. н., доцент Король О. Д.

Чернівці – 2025

Анотація

У роботі розкрито сутність та значення лікувально-оздоровчого туризму як складової туристичної галузі. Проаналізовано чинники, що впливають на його розвиток, а також світовий досвід функціонування оздоровчих дестинацій. Досліджено природно-ресурсний потенціал Закарпатської області, класифіковано заклади лікувально-оздоровчого туризму та оцінено стан туристичної інфраструктури регіону. Виявлено основні проблеми та перспективи розвитку галузі. Розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення туристичної привабливості регіону через підвищення ефективності лікувально-оздоровчих послуг.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, Закарпатська область, мінеральні води, санаторії, туристична інфраструктура, оздоровлення, рекреація, перспективи розвитку.

Abstract

The thesis reveals the essence and significance of health and wellness tourism as a component of the tourism industry. The factors influencing its development and global experience of wellness destinations are analyzed. The natural and recreational potential of the Zakarpattia region is examined, the classification of health tourism establishments is provided, and the state of tourism infrastructure is assessed. The main problems and development prospects of the industry are identified. Practical recommendations have been developed to improve the region's tourist attractiveness by increasing the efficiency of health and wellness services.

Keywords: health tourism, Zakarpattia region, mineral waters, sanatoriums, tourism infrastructure, wellness, recreation, development prospects.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Ю.М. Томашевська

Зміст

Прізвище, ім'я, по батькові студента.....	1
Прізвище, ім'я, по батькові керівника	1
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ	7
1.1Сутність та значення лікувально-оздоровчого туризму	7
1.2Чинники розвитку лікувально-оздоровчого туризму	12
1.3Світовий досвід розвитку лікувально-оздоровчого туризму	16
РОЗДІЛ ІІ. СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ	21
2.1. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття для розвитку лікувально-оздоровчого туризму	21
2.2. Класифікація закладів лікувально-оздоровчого туризму Закарпатської області	29
2.2.1. Санаторно-курортні заклади.....	29
2.2.2. Медичні реабілітаційні центри.....	35
2.2.3. Центри нетрадиційної медицини та SPA-комплекси	39
2.3. Аналіз інфраструктури та туристичних маршрутів	44
РОЗДІЛ ІІІ. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	50
3.1. Проблеми функціонування лікувально-оздоровчих закладів	50
3.2. Маркетингова стратегія популяризації лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатті.....	53
3.3. Перспективи розвитку та шляхи удосконалення туристичної привабливості регіону.....	60
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Сучасний світовий туристичний ринок демонструє зростаючий попит на якісні оздоровчі та реабілітаційні послуги, що обумовлює стрімкий розвиток лікувально-оздоровчого туризму як одного з ключових сегментів індустрії туризму. Цей напрям поєднує в собі медичне обслуговування, рекреацію, природне оздоровлення та профілактику захворювань, що робить його надзвичайно актуальним у контексті глобальних демографічних змін, старіння населення, урбанізації, зростання кількості хронічних захворювань і посилення потреб у підтримці фізичного та психоемоційного здоров'я людини.

В Україні лікувально-оздоровчий туризм має значні передумови для розвитку, особливо в регіонах, багатих на природні ресурси - зокрема, в Закарпатській області. Цей регіон є унікальним за своїм географічним положенням, кліматичними умовами, наявністю мінеральних і термальних вод, чистим гірським повітрям, лісами та культурно-історичною спадщиною. Водночас, потенціал регіону реалізується не в повній мірі через низку проблем: фрагментарний розвиток інфраструктури, недостатню маркетингову активність, технічну зношеність санаторно-курортних закладів тощо. Тому дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку лікувально-оздоровчого туризму на цій території є доцільним і актуальним.

Питання розвитку лікувально-оздоровчого туризму розглядалось у працях багатьох науковців, зокрема українських дослідників - Я.Б. Олійника, М.П. Мальської, О.М. Тереміж, В.М. Цибуха, які вивчали географію рекреаційних ресурсів, стратегії розвитку туризму, інституційні механізми підтримки оздоровчої сфери.

Зарубіжні науковці, такі як M. Smith, C. Kelly, J. Goodrich, E. Cohen, N. Lunt, аналізували глобальні тенденції медичного і wellness-туризму, поведінкові моделі споживачів, соціокультурні аспекти, цифровізацію та інновації в цій сфері. Проте, незважаючи на значну кількість теоретичних і прикладних напрацювань, розвиток лікувально-оздоровчого туризму в межах

окремих регіонів України, зокрема Закарпаття, потребує додаткового дослідження та систематизації.

Об'єктом дослідження є туристична дестинація - Закарпатська область як регіон із потенціалом розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Предметом дослідження є особливості, сучасні тенденції, проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатській області.

Метою бакалаврської роботи є удосконалення підходів до розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатській області шляхом аналізу його сучасного стану, виявлення основних проблем та формування пропозицій щодо підвищення туристичної привабливості регіону.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі **завдання**:

- виявити сутність та значення лікувально-оздоровчого туризму;
- визначити чинники розвитку лікувально-оздоровчого туризму;
- розглянути світовий досвід розвитку лікувально-оздоровчого туризму;
- дослідити природно-ресурсний потенціал Закарпаття для розвитку лікувально-оздоровчого туризму;
- охарактеризувати класифікацію закладів лікувально-оздоровчого туризму Закарпатської області;
- провести аналіз інфраструктури та туристичних маршрутів
- оцінити проблеми функціонування лікувально-оздоровчих закладів;
- запропонувати маркетингову стратегію популяризації лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатті;
- узагальнити перспективи розвитку та шляхи удосконалення туристичної привабливості регіону.

Методи дослідження, використані в роботі, включають системний підхід, аналіз наукової літератури, порівняльний аналіз, статистичний аналіз туристичних потоків та ресурсної бази, картографічні методи, а також елементи SWOT-аналізу. Ці методи дали змогу виявити сильні та слабкі

сторони розвитку туризму в регіоні, а також сформувані обґрунтовані висновки й рекомендації.

Вихідною базою для написання роботи стали наукові публікації вітчизняних та іноземних авторів, звіти та аналітичні матеріали Державного агентства розвитку туризму України, офіційна статистика Держстату, інформація з відкритих джерел щодо діяльності курортів та санаторіїв Закарпаття, а також картографічні матеріали та нормативно-правова база, що регулює сферу туризму й оздоровлення.

РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

1.1 Сутність та значення лікувально-оздоровчого туризму

Лікувально-оздоровчий туризм є однією з найдавніших і водночас надзвичайно актуальних форм туристичної діяльності, яка поєднує елементи подорожі з профілактикою, відновленням та покращенням стану здоров'я. Він включає відвідування спеціалізованих курортів, санаторіїв, бальнеологічних і кліматичних зон з метою лікування, реабілітації, оздоровлення та загального зміцнення організму. На відміну від звичайного рекреаційного туризму, основною метою якого є відпочинок і розваги, лікувально-оздоровчий туризм орієнтований на гармонізацію фізичного та психоемоційного стану людини.

Сутність лікувально-оздоровчого туризму полягає у використанні природних лікувальних ресурсів (мінеральних вод, лікувальних грязей, кліматичних факторів, морських, гірських, лісових ландшафтів тощо) у поєднанні з сучасними медичними технологіями та методиками реабілітації. У структурі туристичної галузі цей напрям посідає особливе місце, адже він сприяє не лише відновленню здоров'я окремих осіб, а й загальному підвищенню якості життя населення. У цьому контексті лікувально-оздоровчий туризм виступає не лише соціально орієнтованим, а й стратегічно важливим елементом державної політики у сфері охорони здоров'я та соціального захисту [9, с. 112].

До основних видів лікувально-оздоровчого туризму належать:

- санаторно-курортний туризм, який охоплює відвідування санаторіїв, профілакторіїв, курортів;
- бальнеологічний туризм, що базується на лікуванні за допомогою мінеральних вод (внутрішнього і зовнішнього застосування);
- кліматотерапія - використання специфічних природно-кліматичних умов (гірський, морський, лісовий клімат);

- медичний туризм, який часто охоплює поїздки за кордон з метою діагностики, лікування або хірургічного втручання;
- wellness- і SPA-туризм, що фокусується на профілактиці, омолодженні, детоксикації та загальному догляді за тілом і психікою.

На думку А. М. Ветітнева: «санаторно-курортна допомога – це комплекс лікувально-діагностичних та профілактичних заходів, які виконуються спеціально підготовленим персоналом, у спеціалізованих курортних установах, з переважним використанням природних лікувальних чинників, для певного контингенту пацієнтів, в рамках державних соціальних програм на безкоштовній, чи пільговій основі. Вона входить до складу медичної допомоги, та за аналогією з нею може розглядатися як у ширшому (як надання допомоги населенню), так і у вузькому сенсі (як лікування конкретного хворого)» [2, с. 5]. Іншими словами, оперуючи поняттям «допомога», мається на увазі обов'язок держави перед населенням щодо збереження його здоров'я.

Сутність лікувально-оздоровчого туризму в теорії та практиці туризму визначається двояко: в широкому та вузькому значеннях. Цікаво, що обидва підходи мають право на існування. Так, у широкому значенні лікувально-оздоровчий туризм охоплює подорожі з лікувальними, лікувально-оздоровчими та оздоровчими цілями. У вузькому - лише з лікувально-оздоровчими. Тобто, другий варіант не розглядає подорожі з суто лікувальними (отримання медичних послуг) чи суто оздоровчими (відсутність надання медичних послуг) цілями в складі лікувально-оздоровчого туризму.

Закон України «Про туризм» не дає відповіді на питання про структуру лікувально-оздоровчого туризму, оскільки визначення даного поняття в документі відсутнє. UNWTO розглядає лікувально-оздоровчий туризм в широкому значенні. Цікавий факт: в Україні позиція цієї міжнародної організації трактується неоднозначно. Науковці, установи та організації, посиляючись на документи UNWTO, розглядають лікувально-оздоровчий

туризм лише як лікування на курорті, виділенні в його складі дві форми - оздоровчий та медичний туризм або три - лікування, або медичний туризм; оздоровлення; реабілітація та відновлення [1].

Очевидно, що стрімке збільшення кількості подорожей з метою лікування та оздоровлення, різноманітність існуючих практик, мовні та історичні особливості кожного з туристичних регіонів ускладнюють збирання, систематизацію, аналіз фактів, що не дозволяє зробити узагальнення та прогнозувати подальший напрям розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Тому проаналізуємо структуру лікувально-оздоровчого туризму з іншої позиції: мотиву подорожі. Турист під час подорожі планує задовольнити свої потреби в лікуванні та/або оздоровленні. Лікування - це комплекс заходів, спрямованих на полегшення, усунення симптомів та проявів діагностованих порушень життєдіяльності, нормалізацію порушених процесів життєдіяльності. Оздоровлення - це комплекс впливів на організм з ціллю покращення самопочуття і зміцнення здоров'я, що виходить за рамки лікування.

Саме цю різницю варто покласти в основу виділення двох форм у лікувально-оздоровчому туризмі (лікувальної та оздоровчої). Основною метою подорожі в лікувальних турах є отримання лікувальних (медичних) послуг [26, с. 161].

Перша дефініція – «health tourism» (лікувально-оздоровчий туризм) на думку більшості авторів, є найневизначенішою категорією. Даний термін зазвичай використовується для позначення будь-яких подорожей з метою покращення стану свого здоров'я, як за допомогою лікувально-реабілітаційних заходів, так і оздоровчих практик. За визначенням UNWTO, «health tourism» включає в себе послуги, які широко варіюють від відвідування Сpa-центрів до хірургічних втручань, можуть бути прийняті тому, що це або дешевше, або медичні установи в пункті призначення перевершують такі в домашніх умовах, або тому, що турист хоче зберегти

анонімність». За іншим документом UNWTO, «health tourism – це туризм, пов’язаний з поїздками до Spa-центрів, або курортів, основною метою яких є покращення фізичного добробуту мандрівника, через режим фізичних вправ і терапію, дієтичний контроль, та медичні послуги, які стосуються підтримки здоров’я». Деякі дослідники надають досить широке визначення лікувально-оздоровчого туризму (табл. 1.1) [14].

Таблиця 1.1 Ключові науковці, які досліджували лікувально-оздоровчий туризм

Науковець	Країна	Основна тема дослідження
Олійник Я.Б.	Україна	Географія рекреаційних ресурсів
Мальська М.П.	Україна	Стратегія розвитку туристичної галузі
Smith M. & Kelly C.	Велика Британія	Wellness-туризм, холістичне здоров’я
Goodrich J. N.	США	Поведінкові моделі медичних туристів
Cohen E.	Ізраїль	Соціокультурна мотивація оздоровчого туризму

Джерело: [4]

Українські науковці, серед яких варто виділити Я.Б. Олійника, М.П. Мальську, Н.М. Кудлу, О.М. Тереміж та В.М. Цибуха, розглядали лікувально-оздоровчий туризм через призму економічної доцільності, територіальної організації рекреаційних ресурсів, ефективності функціонування курортної інфраструктури, а також його ролі в системі охорони здоров’я. Зокрема, Олійник Я.Б. досліджував просторові закономірності розміщення рекреаційних ресурсів України, підкреслюючи важливість їх раціонального використання у межах туристичних регіонів [7; 10; 31].

М.П. Мальська зосереджувала увагу на стратегічних підходах до розвитку туристичного ринку, включно з курортною сферою, тоді як Н.М. Кудла займалася економічними аспектами діяльності оздоровчих установ, зокрема оцінкою їх потенціалу та інвестиційної привабливості. В свою чергу,

О.М. Терєбіж розглядала лікувально-оздоровчий туризм як важливу складову соціальної політики держави в межах зміцнення системи охорони здоров'я, а В.М. Цибух акцентував на необхідності державної підтримки галузі, розробці законодавчої бази та міжнародного позиціонування України як курортної держави.

Зарубіжні дослідники також приділяють значну увагу лікувально-оздоровчому туризму, однак більше акцентують на глобальних трендах, wellness-туризмі та медичних подорожах. Так, J.N. Goodrich розробляв моделі поведінки споживачів, які обирають лікування за межами своєї країни, а М. Smith та С. Kelly ввели поняття холістичного підходу до туризму, що поєднує медицину, психологію, фізичне оздоровлення та духовні практики [27; 28; 33].

Е. Cohen досліджував оздоровчий туризм як соціокультурне явище, звертаючи увагу на його цінності, мотивації туристів та вплив на місцеві спільноти. Британський вчений N. Lunt вивчав економічні та правові виклики медичного туризму в умовах глобалізації, зокрема у сфері етики, доступу до лікування та контролю за якістю послуг. Водночас, Е. Callenbach розглядав лікувально-оздоровчий туризм у контексті сталого розвитку, звертаючи увагу на екологічну складову рекреації [26; 29].

Отже, встановлено, що лікувально-оздоровчий туризм - окремий самостійний вид туризму, який не виступає складовою екологічного, соціального чи інших видів туризму. Лікувально-оздоровчий туризм може бути представлений двома формами: лікувальним та оздоровчим туризмом.

1.2 Чинники розвитку лікувально-оздоровчого туризму

За даними Всесвітньої Туристичної Організації (UNWTO) оздоровлення (wellness-туризм), лікування та реабілітація увійшли в XXI ст. до числа найбільших туристичних мотивацій [14].

Повноцінне перебування у санаторіях, профілакторіях хоча б один раз у році призводить до зниження рівня захворюваності людини, кількості днів

непрацездатності при настанні захворювання, відсутності або зниження показань до госпіталізації, зниження витрат на лікування, якщо госпіталізація виявилася неминуchoю. Загалом усе це скорочує витрати лікувальних закладів суми виплат допомоги за листками тимчасової непрацездатності, призводить до зменшення виробничих втрат, пов'язаних із захворюваністю працівників, і зрештою вивільняє частину ВВП для здійснення профілактики населення та підтримки його здоров'я. Розвитку лікувально-оздоровчого туризму у тому чи іншому регіоні світу сприяють певні фізикогеографічні чинники, чи природні умови. До таких умов відноситься наявність певних природно-рекреаційних зон, що забезпечують відпочинок та відновлення здоров'я та працездатності людини [5, с. 18].

Поєднання естетичних ресурсів природних факторів також позитивно впливають на духовний стан людей. Лікувально-оздоровчі туристичні ресурси представляють як «природні, історичні, соціальнокультурні об'єкти, які можуть задовольнити духовні потреби туристів, так і умови, що сприяють відновленню та розвитку їхніх фізичних сил».

Найбільш сприятливими умовами для розвитку лікувально-оздоровчого туризму володіють курорти, зазвичай розташовані в місцевостях з багатими природними ресурсами для лікування та відпочинку, а також умовами для розвитку екотуризму. Базами для розвитку цього виду туризму можуть служити будь-які з видів санаторіїв, які є в достатній кількості. Курорти з їх санаторіями та лікарнями є улюбленим місцем для екотуристів у зв'язку з тим, що крім природних пам'яток вони мають у своєму розпорядженні великі ресурси оздоровчих факторів: питні галереї з мінеральними джерелами, грязелікарні, кліматопавільйони, пляжі [8, с. 24].

Лікувально-оздоровчий туризм є однією з найперспективніших форм туризму у сучасному світі, що об'єднує елементи відпочинку, оздоровлення та профілактики захворювань. Його розвиток зумовлений низкою комплексних чинників, які охоплюють соціально-економічні, медико-біологічні, екологічні, технологічні, культурно-історичні та політичні аспекти. У сукупності ці

фактори створюють сприятливе середовище для розширення цього виду туризму як на національному, так і на міжнародному рівнях (табл. 1.2).

Таблиця 1.2. Основні чинники розвитку лікувально-оздоровчого туризму

Група чинників	Характеристика
Соціально-демографічні	Старіння населення, урбанізація, популярність здорового способу життя
Економічні	Зростання доходів, доступність цін, інвестиції в інфраструктуру
Медико-біологічні	Поширення хронічних хвороб, потреба в реабілітації та профілактиці
Природно-кліматичні	Наявність мінеральних вод, грязей, кліматичних ресурсів, чисте середовище
Технологічні	Онлайн-сервіси, телемедицина, сучасне обладнання, персоналізовані програми
Політичні та інституційні	Державна підтримка, спрощення візового режиму, міжнародна співпраця
Культурно-історичні	Традиції оздоровлення, місцева медицина, унікальність курортів

Джерело: розробка автора

1. Соціально-демографічні чинники.

Сучасне суспільство все більше усвідомлює важливість збереження здоров'я та підтримки високої якості життя. Зростання тривалості життя, старіння населення, підвищення рівня урбанізації та темпів життя стимулюють попит на послуги, пов'язані з профілактикою хвороб, реабілітацією та загальним оздоровленням. Особливу увагу на лікувально-оздоровчий туризм звертають представники середнього та старшого віку, які мають потребу в періодичному проходженні санаторно-курортного лікування. Збільшення поінформованості громадян про користь здорового способу життя також є важливим фактором стимуляції цього ринку [11, с. 25].

2. Економічні чинники.

Економічна стабільність населення, зростання доходів та поява середнього класу у країнах, що розвиваються, створюють умови для формування попиту на якісні оздоровчі послуги. Крім того, розвиток

медичного туризму пов'язаний з відносною доступністю цін у деяких країнах: пацієнти часто надають перевагу поїздки за кордон у пошуках більш якісного або дешевшого лікування. Також значну роль відіграють інвестиції у туристичну та медичну інфраструктуру, розвиток приватного сектору охорони здоров'я, що дозволяє розширювати спектр послуг для туристів [6, с. 45].

3. Медико-біологічні чинники.

Поширення хронічних захворювань, стресів, порушень сну та загальне зниження імунітету через малорухливий спосіб життя спонукають людей до пошуку ефективних методів оздоровлення та відновлення. Лікувально-оздоровчий туризм пропонує поєднання відпочинку з різними видами терапії - бальнеологічною, кліматичною, грязелікуванням, спелеотерапією, фізіотерапією, дієтотерапією тощо. Окремо слід згадати розвиток wellness-напрямку (від англ. "well-being" – добробут), який включає програми очищення організму, йогу, медитацію, SPA-процедури, що спрямовані на загальне покращення фізичного та психічного стану людини.

4. Природно-кліматичні ресурси.

На розвиток лікувально-оздоровчого туризму суттєво впливають наявні природні ресурси – мінеральні води, лікувальні грязі, соляні шахти, термальні джерела, морське узбережжя, гори та лісові масиви. Території з унікальними природними умовами, сприятливим кліматом та чистим повітрям стають центрами тяжіння для туристів, які прагнуть відновити сили або пройти курс реабілітації. Саме такі ресурси лежать в основі створення багатьох відомих курортів - як в Україні (Трускавець, Моршин, Східниця), так і за кордоном (Карлові Вари, Баден-Баден, Хевіз) [5, с. 20].

5. Технологічні чинники.

Сучасні технології у сфері медицини та інформаційних послуг значно полегшують доступ до лікувально-оздоровчого туризму. Завдяки інтернету туристи можуть обирати санаторії та клініки, переглядати відгуки, бронювати послуги онлайн, отримувати попередні консультації лікарів. Крім того,

широке впровадження телемедицини, цифрових медичних карток, персоналізованих програм реабілітації підвищує якість та зручність оздоровлення. Туристичні компанії все частіше пропонують «оздоровчі пакети», що включають транспорт, проживання, лікувальні процедури та харчування.

6. Політичні та інституційні чинники.

Державна політика щодо підтримки туризму та охорони здоров'я також відіграє вагомий роль. В країнах, де діють програми субсидування санаторно-курортного лікування, податкові пільги для підприємств цієї сфери, зростає привабливість такого туризму для населення. Крім того, міжнародна співпраця у сфері медичного туризму, спрощення візового режиму та стандартів якості обслуговування сприяє зростанню туристичних потоків. Важливою є і участь країни у міжнародних виставках, конференціях, туристичних форумах, де просуваються її курортні можливості [9, с. 113].

7. Культурно-історичні та традиційні фактори.

У деяких регіонах лікувально-оздоровчий туризм розвивається на основі багатовікових традицій лікування та використання природних ресурсів. Наприклад, в Україні ще з XIX століття функціонували санаторії, де лікування базувалося на застосуванні мінеральних вод та грязей. Успадковані знання, місцеві традиції народної медицини, а також духовно-культурні особливості сприяють формуванню унікальних оздоровчих програм, що приваблюють як вітчизняних, так і іноземних туристів.

Отже, розвиток лікувально-оздоровчого туризму є результатом взаємодії цілого спектру чинників, кожен з яких по-своєму впливає на формування попиту, пропозиції та якості послуг у цій галузі. В умовах глобальних викликів для здоров'я, зростання стресових навантажень та переоцінки цінностей у суспільстві, значення лікувально-оздоровчого туризму зростає, а відповідні дестинації стають важливими елементами сучасної інфраструктури підтримки здоров'я населення.

1.3 Світовий досвід розвитку лікувально-оздоровчого туризму

У сучасних умовах лікувально-оздоровчий туризм стрімко трансформується у важливий глобальний сегмент туристичної індустрії, що поєднує медичні послуги з рекреаційними можливостями. Такий тип туризму орієнтований не лише на лікування хвороб, а й на загальне оздоровлення, профілактику, реабілітацію, психоемоційне відновлення людини. Зростаюча зацікавленість населення світу у здоровому способі життя, прагнення отримати якісні медичні послуги за доступною ціною, наявність природно-кліматичних ресурсів та активна підтримка з боку держави сприяють динамічному розвитку цього напрямку в багатьох країнах світу [2, с. 6].

Провідні держави демонструють різноманітні підходи до організації та розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Так, Німеччина має глибокі традиції бальнеологічного лікування. Відомі курорти Баден-Баден, Вісбаден, Бад-Кіссінген спеціалізуються на лікуванні серцево-судинних, ревматичних та нервових захворювань. Тут широко використовуються мінеральні води, грязі, інгаляційні процедури та реабілітаційні програми. Висока якість медичного обслуговування поєднується з комфортними умовами перебування та високим рівнем сервісу.

Німеччина є найголовнішою SPA-дестинацією Європи. Оскільки, значна її частина споживачів є внутрішніми туристами, SPA-лікувальний туризм та SPA-велнес концепції тут отримали неабияку підтримку на державному рівні у вигляді промоції та маркетингу. З огляду на це, Німеччина для SPA-лікувальної галузі України, одночасно виступає в ролі як конкурента, так і потенційного ринку постачальника туристів. А популяризація традиційних та сучасних SPA-велнес концепцій серед мешканців Німеччини підсилює маркетингові кампанії багатьох SPA-дестинацій світу, спрямовані на цей споживчий ринок [10, с. 113].

Середземноморські курорти Хорватії (Істрія, Макарська Рів'єра, Корчула й Дубровнік, Нафталан) характеризується лікуванням ревматичних, гінекологічних захворювань, первинного та вторинного безпліддя, хронічних

запальних процесів, післяопераційних станів. Природними лікувальними ресурсами тут є термальні та мінеральні джерела, лікувальна нафта.

Угорщина є однією з лідерів у сфері термального туризму завдяки великій кількості гарячих джерел, особливо в Будапешті, Хевізі та Дебрецені. Тут зосереджено понад 1300 термальних джерел, що мають лікувальні властивості при захворюваннях опорно-рухового апарату, шкіри, органів дихання. Поєднання багатовікових традицій з сучасною медичною базою дозволяє країні залучати тисячі туристів з Європи щороку.

Велике значення у сфері медичного туризму має Індія, яка успішно поєднує сучасні медичні послуги з традиційною аюрведичною медициною. Туристи з усього світу приїждять до штатів Керала, Гоа та Карнатака не лише за оздоровленням, а й для проходження комплексних програм очищення організму, відновлення балансу тіла і розуму, навчання медитації та йоги. Низька вартість медичних послуг у поєднанні з високим професіоналізмом лікарів робить Індію привабливою для пацієнтів з усього світу [9, с. 114].

Таїланд має широку мережу сучасних клінік, які спеціалізуються на естетичній хірургії, стоматології, дерматології, а також пропонує розвинену інфраструктуру wellness-послуг. Поєднання лікування з курортним відпочинком, сприятливий клімат та високий рівень готельного обслуговування роблять країну лідером в галузі оздоровчого туризму в Південно-Східній Азії.

Успішно розвивається лікувально-оздоровчий туризм і в Туреччині, де активно використовуються термальні джерела, таласотерапія, програми реабілітації та фізіотерапії. Країна поєднує морський відпочинок із можливістю проходження курсів лікування в сучасних центрах, розташованих поблизу курортів. Державна стратегія підтримки медичного туризму включає інвестиції в інфраструктуру, підготовку кадрів та міжнародну рекламу.

Туреччина за останні десятиліття стала одним із глобальних лідерів у сфері медичного туризму, завдяки інвестиціям у приватний медичний сектор,

розвитку акредитації медичних установ за міжнародними стандартами (наприклад, JCI), та конкурентним цінам на лікування й операції. Водночас світовий досвід розвитку лікувально-оздоровчого туризму показує важливість інтегрованого підходу [7, с. 47].

Успішні країни створюють не лише якісну медичну інфраструктуру, а й зручні умови для перебування туристів: транспортну доступність, зрозумілі системи бронювання та реєстрації, багатомовний супровід, можливості для дозвілля та відновлення. Важливою тенденцією є персоналізація оздоровчих послуг - розробка індивідуальних програм з урахуванням медичних показників, віку, способу життя клієнтів.

Ізраїль також займає провідні позиції завдяки своїм природним ресурсам, зокрема унікальним властивостям Мертвого моря. Сюди приїжджають пацієнти з хронічними дерматологічними, ревматологічними та дихальними захворюваннями. Крім того, країна славиться високим рівнем медичних технологій у галузі кардіології, ортопедії, онкології та репродуктивної медицини.

Варто відзначити Південну Корею, яка активно розвиває напрямок естетичної медицини, зокрема пластичної хірургії, що приваблює туристів з усього світу. Держава підтримує медичний туризм на рівні політики, забезпечуючи перекладацький супровід, інформаційні центри та спеціальні візові програми для пацієнтів.

Незважаючи на високу вартість, США залишаються популярною країною для лікування пацієнтів, які потребують найсучасніших методик діагностики та лікування, особливо в галузі онкології, кардіохірургії, трансплантології. У США зосереджені медичні центри світового рівня з інноваційним обладнанням і високим рівнем досліджень.

Окремо слід згадати Чехію, яка має довгу історію бальнеологічного лікування на курортах Карлові Вари, Маріанські Лазні, Франтішкові Лазні. Тут розвинена система профілактики та реабілітації, яка базується на

використанні термальних і мінеральних джерел у поєднанні з лікувальними програмами [10, с. 114].

Таким чином, світовий досвід демонструє різноманіття підходів до розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Основними тенденціями є інтеграція медицини з туризмом, розвиток SPA та wellness-послуг, цифровізація сервісів, індивідуалізація медичних програм, а також стратегічна підтримка з боку держави. Успішні країни активно просувають свої послуги на міжнародному ринку, залучають інвестиції, розробляють національні програми розвитку медичного туризму та забезпечують якісний сервіс і безпеку для пацієнтів.

РОЗДІЛ II. СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-ресурсний потенціал Закарпаття для розвитку лікувально-оздоровчого туризму

Закарпатська область - унікальний регіон України, який вирізняється не лише вигідним географічним розташуванням, а й багатством природно-кліматичних ресурсів, що створюють надзвичайно сприятливі умови для розвитку рекреаційної, зокрема лікувально-оздоровчої, діяльності (рис. 2.1).

Область розташована на крайньому заході України та межує відразу з чотирма країнами Європейського Союзу - Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Польщею. Така прикордонна позиція надає регіону особливої стратегічної ваги у формуванні транскордонного співробітництва, розвитку туристичного обміну, обміну культурним досвідом та інвестиційної привабливості. Завдяки географічному розташуванню, Закарпаття відіграє роль своєрідного «вікна в Європу», що дозволяє максимально ефективно інтегрувати регіон у європейський простір, у тому числі в галузі медичного та оздоровчого туризму [18].

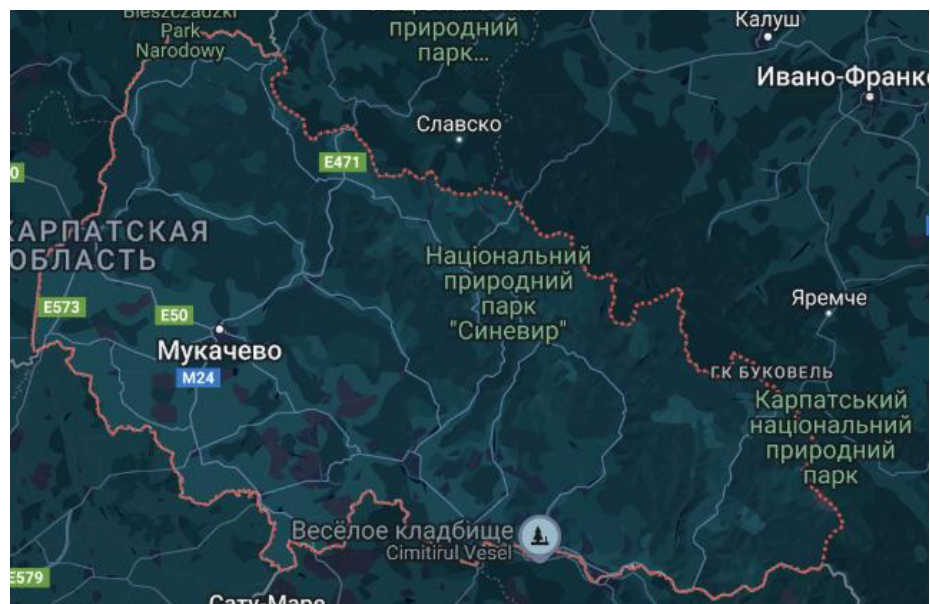

Рис. 2.1 Закарпатська область

Джерело: [18]

Велика частина території Закарпаття розташована в межах Українських Карпат. Це гірський регіон, де чергуються пологі та круті гірські хребти, живописні долини, височини, а також численні річки та потоки. Найвищою точкою області є гора Піп Іван Мармароський, висота якої становить 1937 метрів. Гірський рельєф Закарпаття не лише формує мальовничі краєвиди, а й відіграє ключову роль у формуванні особливого мікроклімату, багатства флори й фауни, гідрологічних та мінеральних ресурсів, які мають велике значення для організації лікувально-оздоровчих програм [21].

Природне різноманіття Закарпаття є надзвичайно багатим і багатогранним. Понад 50% території області вкрито лісами, переважно хвойними, буковими та мішаними. Завдяки цьому повітря в регіоні насичене фітонцидами, киснем і має високі оздоровчі властивості. Гірські ліси виконують не тільки екологічну, а й санаторно-лікувальну функцію - перебування в таких умовах рекомендоване людям з порушеннями дихальної системи, серцево-судинними захворюваннями та нервовими розладами.

Крім лісових ресурсів, область багата на водні об'єкти: територією Закарпаття протікають понад 9 тисяч водотоків, серед яких найбільші - річки Тиса, Латориця, Уж. Гірські річки і водоспади є не лише естетично привабливими для туристів, але й мають потенціал для гідротерапії, релаксаційних практик, а також формують сприятливе мікросередовище в рекреаційних зонах.

Клімат Закарпатської області є помірно-континентальним з чітко вираженою вертикальною зональністю. У низинах і передгір'ях спостерігається м'який і теплий клімат із тривалим теплим періодом, тоді як у гірських районах - прохолодніші температури та чисте, свіже повітря. Це дозволяє ефективно використовувати кліматичні фактори в оздоровчих цілях. Закарпаття вирізняється великою кількістю сонячних днів протягом року - до 200–220 днів, що сприяє виробленню вітаміну D, покращенню настрою та загального стану здоров'я відвідувачів [23].

Крім того, повітря в регіоні є надзвичайно чистим, з мінімальним рівнем забрудненості, оскільки в області практично відсутні великі промислові підприємства, що робить Закарпаття екологічно привабливою територією.

Мінеральні води регіону поділяються за вмістом хімічних елементів:

- Натрієві води - мають загальнозміцнюючий ефект, регулюють водно-сольовий обмін.
- Вуглекислі води - стимулюють кровообіг, використовуються при лікуванні серцево-судинних захворювань.
- Хлоридні води - покращують травлення, мають протизапальні властивості.
- Сульфатні води - впливають на печінку, жовчні шляхи та обмін речовин.

Основні курортні зони та їх спеціалізація:

Свалявська курортна зона відома своїми гідрокарбонатно-натрієвими мінеральними водами, такими як «Лужанська», «Поляна Купель», «Свалява». Води цієї місцевості застосовуються для лікування шлунково-кишкового тракту, гастритів, панкреатитів, а також хвороб обміну речовин.

Поляна, Плоске, Сонячне Закарпаття - ці населені пункти мають значну кількість джерел слабкої та середньої мінералізації. Курорти спеціалізуються на лікуванні хвороб шлунку, печінки та нирок. Місцеві мінеральні води мають спазмолітичну дію, сприяють регенерації слизових оболонок.

У Берегові функціонують термальні басейни, що наповнюються водою з великої глибини (понад 1000 м), яка за мінеральним складом нагадує термальні джерела Ісландії. Температура води в джерелах - 30–45 °С, що дозволяє використовувати їх у холодну пору року. Такі води є ефективними при лікуванні захворювань опорно-рухового апарату, шкіри, нервової системи [12, с. 208].

Бальнеотерапія - це метод лікування, який передбачає використання мінеральних вод для внутрішнього (питного) або зовнішнього (купелі, ванни) застосування. Вплив мінеральних вод відбувається через:

- механічний фактор - гідростатичний тиск води під час ванн сприяє розслабленню м'язів, покращенню кровообігу.
- термічний ефект - термальні джерела мають глибокий прогріваючий ефект, який знижує м'язову напругу та біль.
- хімічний вплив - проникнення іонів у шкіру та організм стимулює обмін речовин, має антисептичну та знеболювальну дію.

Бальнеотерапія є особливо ефективною у поєднанні з фізіотерапією, масажем та санаторно-курортним режимом.

У Додатку А розміщена характеристика основних курортних джерел Закарпаття [19].

Клімат Закарпаття відзначається рядом сприятливих факторів:

- м'яка зима та помірно тепле літо, без різких температурних коливань.
- середньорічна температура повітря становить $+8...+10^{\circ}\text{C}$, а в літній період - $+18...+21^{\circ}\text{C}$.
- висока вологість повітря в поєднанні з великою кількістю сонячних днів створює комфортні умови для перебування на відкритому повітрі.
- гірське повітря, насичене озоном і фітонцидами, має виражений оздоровчий ефект, особливо в місцевостях, розташованих на висоті 400–1000 м над рівнем моря.

Окремо варто виділити екологічну чистоту регіону. Закарпаття вкрите густими хвойними та буковими лісами, які виконують функцію природного фільтру повітря. Хвойні ліси виділяють фітонциди - біологічно активні речовини, що пригнічують розвиток патогенних мікроорганізмів. Перебування у такому середовищі сприяє очищенню дихальних шляхів, зміцненню імунної системи та загальному оздоровленню організму.

Особливо цінними вважаються ялицеві, соснові та смерекові насадження, що ростуть у середньогір'ї. Тут повітря має підвищену

концентрацію кисню, низький вміст пилу та алергенів, що є надзвичайно корисним для людей із бронхіальною астмою, хронічним бронхітом, обструктивними хворобами легень [3, с. 125].

Кліматолікування (кліматотерапія) - це метод природного оздоровлення, заснований на впливі кліматичних умов на організм людини. Закарпаття надає ідеальні можливості для проведення таких процедур, зокрема:

Аеротерапія - лікувальні прогулянки на свіжому повітрі (особливо у хвойних лісах і гірських районах), що стимулюють легеневу вентиляцію, покращують обмін речовин, знижують артеріальний тиск.

Геліотерапія - використання сонячного випромінювання в лікувальних цілях (наприклад, для підвищення рівня вітаміну D, покращення обміну кальцію, зняття депресивних станів) [12, с. 210].

Теренкури - дозовані піші маршрути різної складності, що поєднують фізичне навантаження з кліматотерапією; вони особливо ефективні при захворюваннях серцево-судинної системи та органів дихання.

Кліматичні умови Закарпаття створюють унікальні можливості для проведення ефективного кліматолікування, яке базується на впливі м'якого гірського клімату, чистого повітря, насиченого киснем і фітонцидами, а також присутності хвойних і букових лісів. Ці природні чинники особливо корисні для широкого кола людей, які потребують профілактики або лікування хронічних і функціональних порушень організму.

Насамперед кліматотерапія рекомендована дітям, які страждають на хронічні бронхолегеневі захворювання, адже перебування у гірсько-лісовій зоні сприяє зміцненню імунітету, полегшенню дихання та зменшенню запальних процесів у дихальних шляхах.

Дорослі, які мають професійні захворювання дихальної системи, пов'язані з тривалим впливом пилу, шкідливих речовин або загазованого середовища, отримують значне полегшення завдяки насиченому киснем повітрю і природному очищенню легенів. Люди похилого віку також входять

до цільової аудиторії кліматолікування, оскільки гірське повітря, відсутність різких температурних коливань і спокійна атмосфера сприяють стабілізації серцево-судинної системи, нормалізації тиску та загальному зміцненню організму [13].

Особи, що проходять реабілітацію після перенесених пневмоній або гострих респіраторних вірусних інфекцій, отримують у Закарпатті сприятливі умови для повного відновлення функцій дихальної системи. Крім того, кліматолікування є надзвичайно ефективним для пацієнтів із захворюваннями нервової системи, зокрема з неврозами, синдромом хронічної втоми та загальною емоційною виснаженістю, оскільки тиша, гармонія природи та чисте повітря мають потужну психотерапевтичну дію.

Яскравими прикладами кліматичних курортів, де поєднуються ці цілющі умови, є село Кваси в Рахівському районі, що славиться поєднанням гірського повітря, хвойного лісу та мінеральних джерел, курорт Шаян, де завдяки унікальному повітряно-термальному режиму поєднується клімато- та бальнеотерапія, а також курорт Синяк, розташований у буковому лісі, де створено ідеальні умови для лікування органів дихання та нервової системи.

Закарпатська область України є одним із найперспективніших регіонів для розвитку лікувально-оздоровчого, рекреаційного та екологічного туризму завдяки гармонійному поєднанню природних ресурсів, сприятливого рельєфу та наявної інфраструктури. Регіон вирізняється високим рівнем лісистості, наявністю унікальних національних парків, екологічно чистим середовищем та численними можливостями для активного відпочинку і реабілітації.

Закарпаття займає особливе місце серед інших регіонів України за рівнем збереженості природного середовища. Понад 50% території області вкрито лісами - переважно буковими, дубовими та хвойними масивами. Такий високий рівень лісистості формує унікальний мікроклімат, насичений киснем і фітонцидами, що позитивно впливають на органи дихання та загальний стан здоров'я [15].

Крім лісів, в області присутні численні річки, озера, гірські потоки, водоспади та джерела, які додають території привабливості з погляду релаксаційного та SPA-туризму. Екологічна чистота території зумовлена також відсутністю великої промисловості, що сприяє збереженню природних екосистем і забезпечує комфортні умови для відпочинку.

Важливу роль відіграють національні парки, серед яких слід виділити Ужанський національний природний парк, що входить до складу біосферного резервату ЮНЕСКО «Східні Карпати». Такі території служать не лише для охорони біорізноманіття, а й для організації еко-, вело-, фототуризму, а також лікувального відпочинку в природному середовищі.

Географічна будова Закарпаття охоплює численні гірські масиви, долини, хребти, полонини, що створює унікальне середовище для різних видів активного й лікувального туризму. Рельєф характеризується різноманітністю висот: від передгір'їв до високогір'я, що забезпечує туристам широкий вибір маршрутів за рівнем складності та фізичного навантаження.

М'які схили і плавні перепади висот особливо зручні для людей похилого віку або осіб з обмеженнями руху, які потребують фізичної активності, але в щадному режимі. Природні умови дозволяють організовувати теренкури, піші екскурсії, велосипедні маршрути, які поєднують лікування, реабілітацію та відпочинок (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Можливості рекреаційного використання різних типів рельєфу
Закарпаття**

Тип рельєфу	Можливості використання
М'які гірські схили	Піші прогулянки для людей з невисокою фізичною підготовкою
Гірські хребти та полонини	Вело- та еко-маршрути, фототуризм
Гірські долини	Організація кемпінгів, релакс-зон, лікувального туризму
Високогір'я	Активний туризм, оздоровчі походи, йога-тури

Джерело: розроблено автором

Закарпаття належить до унікальних регіонів, обдарованих природними та культурними рекреаційно-туристичними ресурсами. Тут можна відзначити джерела мінеральних та термальних вод, використання яких сприяє проведенню спелео- та бальнеотерапії, грязелікування з використанням насичених елементами розсолі та пелоїдів (рис. 2.2). Гірські ландшафти, карстові печери та підземні ходи, а також неповторні лісові комплекси, утворюють неперевершені природні об'єкти.

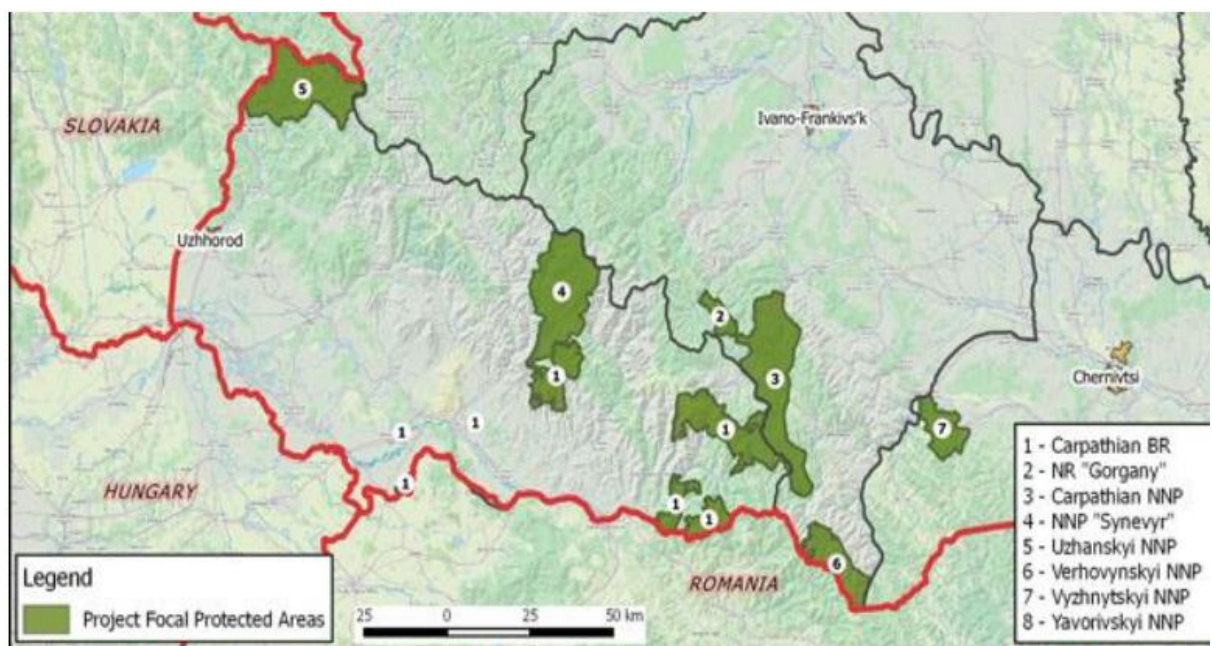

Рис. 2.2 Природно-заповідні території Закарпатської області Джерело: [19]

Закарпаття вже має добре розвинену інфраструктуру для прийому туристів, які шукають лікувально-оздоровчий відпочинок. У регіоні функціонують десятки санаторіїв, профілакторіїв, пансіонатів, де поєднуються методи природного лікування з сучасними медичними технологіями. Лікувальна база цих закладів ґрунтується переважно на використанні природних ресурсів: мінеральних вод, кліматотерапії, грязелікування та аеротерапії.

Також активно розвиваються туристичні комплекси з wellness- і spa-напрямами, які пропонують програми релаксації, очищення організму,

антистресові курси, фізіопроцедури та масажі на основі місцевих природних ресурсів. Важливо, що в багатьох комплексах надаються медичні послуги під наглядом лікарів, що дає змогу відпочиваючим поєднувати релакс із повноцінним відновленням здоров'я.

2.2. Класифікація закладів лікувально-оздоровчого туризму Закарпатської області

Закарпатська область, відома своїм унікальним природним потенціалом - мінеральними водами, чистим гірським повітрям, термальними джерелами та сприятливим кліматом - займає провідне місце в Україні за розвитком лікувально-оздоровчого туризму. Різноманіття ресурсів зумовило широку мережу спеціалізованих закладів, які можна класифікувати за напрямками діяльності та типом надання послуг (рис. 2.3).

Рис. 2.3 Класифікація закладів лікувально-оздоровчого туризму

Джерело: [22]

Основними групами закладів є санаторно-курортні заклади, медичні реабілітаційні центри, а також центри нетрадиційної медицини та SPA-комплекси.

2.2.1. Санаторно-курортні заклади

Санаторно-курортні заклади - це спеціалізовані медико-профілактичні установи, що забезпечують надання комплексу лікувально-оздоровчих послуг на базі природних лікувальних факторів, таких як мінеральні води, лікувальні грязі, сприятливі кліматичні умови, а також із застосуванням фізіотерапевтичних і реабілітаційних методів. Вони відіграють важливу роль у збереженні та відновленні здоров'я населення, профілактиці хронічних захворювань, підвищенні працездатності та якості життя.

Основна мета діяльності санаторно-курортних закладів полягає не лише в лікуванні вже наявних захворювань, а й у попередженні їх

загострення, подовженні періодів ремісії, а також загальному зміцненні організму. У цих закладах широко використовуються природні лікувальні ресурси, які в залежності від географічного розташування можуть включати мінеральні джерела (вуглекислі, сульфідні, радонові води), термальні води, грязі (сапропелеві, торф'яні, сульфідні), морське повітря, кліматичні умови (гірські, степові, приморські тощо) [3, с. 127].

Санаторно-курортне лікування базується на комплексному підході. Воно передбачає обов'язкове медичне обстеження, індивідуальне призначення процедур, спеціалізоване дієтичне харчування, режим дня, який сприяє відновленню внутрішніх резервів організму. Пацієнти можуть проходити різні процедури, зокрема бальнеотерапію (лікування водою), грязелікування, інгаляції, кліматотерапію, масажі, лікувальну фізкультуру, фізіотерапію тощо. Особливу увагу приділяють психоемоційному стану - проводяться заняття з психологами, релаксаційні процедури, культурно-масові заходи, прогулянки на свіжому повітрі.

Санаторно-курортні заклади можуть мати різну спеціалізацію. Деякі з них орієнтовані на лікування певних груп хвороб - наприклад, санаторії кардіологічного профілю, гастроентерологічного, ортопедичного, пульмонологічного, гінекологічного тощо. Інші - багатoproфільні, що дозволяє обслуговувати ширший контингент пацієнтів. Крім того, деякі установи надають послуги для реабілітації після хірургічного втручання, травм або тяжких захворювань.

Сучасні санаторно-курортні заклади поєднують традиційні методи оздоровлення з інноваційними медичними технологіями. Вони обладнані сучасною діагностичною апаратурою, мають висококваліфікований медичний персонал, впроваджують новітні підходи до фізіотерапії, гідротерапії та дієтотерапії. Особлива увага приділяється індивідуальному підходу до кожного клієнта, створенню комфортних умов перебування, що включає зручні житлові номери, збалансоване харчування, дозвілля та культурні заходи [7, с. 48].

Значна частина санаторіїв також виконує соціальну функцію - вони приймають на лікування ветеранів, осіб з інвалідністю, постраждалих внаслідок катастроф, зокрема Чорнобильської, а також дітей із хронічними захворюваннями. Для цього передбачені державні програми оздоровлення, що покривають повністю або частково вартість перебування в таких закладах (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 Основні захворювання, які лікуються в санаторно-курортних закладах Закарпаття

Система організму	Основні захворювання
Шлунково-кишковий тракт	Гастрит, виразкова хвороба, коліт, дискінезія жовчовивідних шляхів
Нервова система	Неврози, наслідки інсультів, радикуліти
Опорно-руховий апарат	Артрити, артрози, остеохондроз, реабілітація після переломів
Серцево-судинна система	Гіпертонія, вегетосудинна дистонія
Урологічні та гінекологічні	Урологічні захворювання, гінекологічні хвороби
Шкіра	Екзема, псоріаз

Джерело: [22]

Популярні санаторії Закарпаття:

1. Санаторій «Сонячне Закарпаття» (с. Поляна)

Цей оздоровчий комплекс є одним із найбільш популярних санаторіїв в Україні завдяки унікальним природним ресурсам і високому рівню медичних послуг. Одна з головних особливостей цього санаторію - це використання мінеральної води «Поляна Квасова», яка славиться своїми лікувальними властивостями для органів травлення, покращує функцію печінки та жовчовивідних шляхів. Тут проводять різноманітні терапевтичні процедури, такі як бальнеотерапія (лікування мінеральними водами), грязелікування, інгаляції, фізіотерапія, дієтотерапія [20].

Санаторій має сучасне обладнання для діагностики та лікування, а також широкі можливості для відпочинку: територія з лісовими та парковими зонами, можливість піших прогулянок, спортивні майданчики та велика кількість культурних і оздоровчих програм. Також є різноманітні варіанти номерів для різних категорій гостей, від стандартних до люксів, що дозволяє підібрати оптимальні умови для кожного відпочиваючого. Завдяки розвиненій інфраструктурі та високій якості обслуговування, санаторій «Сонячне Закарпаття» є чудовим місцем для довготривалого оздоровлення та відпочинку.

2. Санаторій «Квітка Полонини» (Свалява)

Розташований у самому серці Карпат, санаторій «Квітка Полонини» - це сучасний комплекс, який забезпечує високий рівень оздоровлення завдяки використанню унікальних мінеральних вод, зокрема «Лужанської» та «Поляна Купель». Ці води є ідеальними для лікування шлунково-кишкових захворювань, порушень обміну речовин, хвороб печінки та жовчовивідних шляхів.

Крім бальнеотерапії, санаторій пропонує широкий спектр лікувальних процедур, таких як фізіотерапія, інгаляції, ароматерапія, гідротерапія та масажі. Спеціалізацією закладу є також реабілітація після травм та хірургічних операцій. Терапевтичні програми, розроблені фахівцями санаторію, орієнтовані на покращення функціонування всього організму.

Інфраструктура санаторію включає спа-процедури, тренажерний зал, басейни, та можливості для активного відпочинку на природі, зокрема піші прогулянки, екскурсії та велопогулянки. Гості можуть насолоджуватися не лише лікувальними процедурами, а й красою карпатських гір, що додає цьому курорту ще більшої привабливості [20].

3. Санаторій «Теплиця» (Виноградів)

Санаторій «Теплиця», розташований на заході Закарпаття, в одному з найживописніших районів, відомий своїми термальними водами, що мають

високу температуру та багатий хімічний склад. Ці води, зокрема кремнієві, кальцієві, натрієві та сірководневі, використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату, шкіри, нервової системи, а також для реабілітації після травм.

Основними послугами санаторію є термальні басейни, бальнеологічні процедури, масажі, інгаляції та різноманітні фізіотерапевтичні процедури. Тут можна пройти курс лікування різних захворювань, таких як артрити, остеохондрози, сколіози, а також отримати відновлення після операцій та травм.

Для відпочинку є всі умови: комфортні номери, спортивні та ігрові майданчики, прогулянки по навколишніх лісах і мальовничих територіях. Санаторій також має великий вибір розважальних та культурних заходів, що дозволяє поєднувати лікування з відпочинком.

4. Санаторій «Боржава» (Довге, Іршавський район)

Санаторій «Боржава» відомий своїми унікальними сірководневими водами, які застосовуються для лікування хвороб нервової системи, опорно-рухового апарату та шкіри. Ці природні ресурси, разом з іншими методами лікування, такими як гідротерапія, масажі, інгаляції, фізіотерапія, роблять цей санаторій популярним місцем для лікування та відновлення.

Відпочиваючі можуть отримати консультації та лікування висококваліфікованих лікарів, які складають індивідуальні програми оздоровлення. Санаторій також має зручні умови для відпочинку: просторі номери, спортивні майданчики, зони для прогулянок, а також можливість замовити екскурсії до найближчих природних та культурних пам'яток Закарпаття.

Інфраструктура санаторію включає все необхідне для комфортного відпочинку, що дозволяє поєднувати оздоровлення з активним відпочинком на природі, а також заняттями спортом. Це ідеальне місце для тих, хто хоче покращити своє здоров'я в оточенні прекрасної природи Карпат [20].

5. Санаторій «Шаян» (Хустський район)

Санаторій «Шаян» розташований у прекрасній місцевості біля озера Шаян, де можна насолоджуватися не тільки лікувальними процедурами, але й приголомшливою природою. У санаторії використовуються мінеральні води, що мають властивості, схожі на води курортів Єсентуки. Ці води використовуються для лікування хвороб шлунково-кишкового тракту, жовчовивідних шляхів, печінки, а також для покращення обміну речовин і загального оздоровлення організму.

Програми санаторію включають лікування мінеральними водами, а також інгаляції, масажі, фізіотерапію та дієтотерапію. Велика увага приділяється очищенню організму, відновленню його сил після стресів і хвороб. Крім того, «Шаян» пропонує чудові умови для відпочинку: комфортні номери, тренажерний зал, зони для прогулянок на свіжому повітрі, можливість піших прогулянок по карпатських лісах.

6. Курорт Косино (Берегівський район)

Курорт Косино - це сучасний термальний комплекс, що розташований на заході Закарпаття. Він славиться своїми термальними джерелами, глибина яких досягає понад 1,000 метрів. Води Косино багаті на мінерали, що сприяють лікуванню захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи, захворювань шкіри, а також знижують рівень стресу і покращують загальний тонус організму [20].

Косино приваблює гостей не тільки завдяки своїм термальним басейнам, але й сучасній інфраструктурі для відпочинку та розваг: «Королівська сауна», ароматерапія, масажні кабінети, спа-процедури, тренажерний зал і велика кількість культурних та розважальних заходів. Це ідеальне місце для тих, хто хоче поєднати лікування з відпочинком на свіжому повітрі та активним дозвіллям.

Ці санаторії Закарпаття пропонують чудові умови для всіх, хто шукає відновлення здоров'я в оточенні природи та професійного обслуговування.

2.2.2. Медичні реабілітаційні центри

Медичні реабілітаційні центри - це спеціалізовані установи, які забезпечують всебічну допомогу пацієнтам, що потребують відновлення здоров'я після важких захворювань, травм або хірургічних втручань. Метою таких центрів є повернення пацієнтів до нормального фізичного та психологічного стану, а також полегшення адаптації до повсякденного життя.

Вони пропонують комплексне лікування, що включає фізіотерапевтичні процедури, психологічну допомогу, медикаментозне лікування, а також соціальну підтримку. Кожен пацієнт проходить індивідуальну програму реабілітації, розроблену на основі детального обстеження його здоров'я. Ці програми можуть включати різні методи відновлення, зокрема лікувальну фізкультуру, масаж, водні процедури, електростимуляцію, а також заняття, що сприяють психологічному відновленню та соціальній інтеграції.

У реабілітаційних центрах працює висококваліфікований медичний персонал, який здійснює не лише фізіотерапевтичне лікування, а й надає психологічну підтримку. Психологи допомагають пацієнтам справлятися з депресією, стресом, тривогою, що часто супроводжують відновлювальний період після серйозних захворювань чи травм. Психологічна допомога в реабілітаційних центрах також включає консультації та групові терапії, де пацієнти можуть обмінюватися досвідом і отримувати моральну підтримку.

Одним із важливих аспектів реабілітаційного процесу є соціальна реабілітація, що включає допомогу у відновленні соціальних навичок, покращенні адаптації до нового способу життя, особливо коли пацієнти стикаються з фізичними обмеженнями або втратою працездатності [25].

Медичні реабілітаційні центри спеціалізуються на різних напрямках. Наприклад, існують установи, що займаються реабілітацією пацієнтів після серцево-судинних захворювань, таких як інфаркти або інсульти. Інші центри зосереджуються на пацієнтах після неврологічних захворювань, таких як інсульт або хвороба Паркінсона. Ортопедичні реабілітаційні установи допомагають людям, що перенесли травми кінцівок або хірургічні операції на

суглобах. Окрім того, є центри для людей з психічними розладами, де надається комплексна допомога в лікуванні депресій, тривожних розладів і після травм, пов'язаних із психічними потрясіннями.

Процес реабілітації зазвичай проходить кілька етапів. Спочатку пацієнти проходять детальне медичне обстеження, що дозволяє визначити їх фізичний і психологічний стан. На основі отриманих даних розробляється індивідуальна програма реабілітації, яка включає як медичне лікування, так і фізіотерапевтичні процедури. Важливим етапом є активна фаза реабілітації, коли пацієнти займаються фізичними вправами, отримують лікувальні процедури та проходять психологічну терапію. Після основного курсу реабілітації пацієнти можуть перейти на підтримуючу терапію, що дозволяє підтримувати досягнуті результати і забезпечує тривалий процес відновлення.

Медичні реабілітаційні центри мають численні переваги. Однією з найбільших є комплексний підхід до лікування, коли поєднуються медичні, фізіотерапевтичні та психологічні методи. Це дає можливість не лише фізично відновити пацієнта, але й допомогти йому повернутися до нормального соціального життя.

Окрім того, використання сучасних методів лікування і технологій дозволяє досягати високих результатів у відновленні функціональних можливостей організму. Реабілітація, проведена в таких центрах, знижує ризик повторних захворювань і травм, покращує якість життя пацієнтів і сприяє їх інтеграції в суспільство [9, с. 115].

Водночас медичні реабілітаційні центри стикаються з певними викликами. Одним із них є потреба в постійному вдосконаленні методик реабілітації та адаптації їх до нових потреб пацієнтів, враховуючи прогрес у медичних технологіях і знаннях. Центри повинні мати достатньо кваліфікованого персоналу, здатного працювати з новітніми методами лікування та відновлення.

Тенденції розвитку медичної реабілітації включають інтеграцію нових технологій, таких як роботизовані системи для тренування рухливості, використання віртуальної реальності для психологічної реабілітації, а також використання персоналізованих програм лікування, що враховують індивідуальні особливості кожного пацієнта. Сучасні реабілітаційні центри часто співпрацюють з клініками та лікарнями для надання більш комплексного лікування, включаючи лікування в умовах стаціонару, а також амбулаторні послуги для пацієнтів, які потребують постійної медичної підтримки.

Медичні реабілітаційні центри Закарпаття поділяються на:

1. Центр медичної реабілітації та паліативної допомоги дітям «Діва Марія» (Свалява)

Цей центр забезпечує комплексну медичну реабілітацію та паліативну допомогу дітям з важкими фізичними та психічними захворюваннями. Центр оснащений сучасними кабінетами для фізіотерапії, масажу та лікувальної фізкультури (ЛФК). Однією з основних його особливостей є наявність галокамери - спеціальної кімнати, яка імітує умови мікроклімату соляних шахт і має лікувальний ефект при респіраторних захворюваннях. Також є ліфт, що забезпечує доступність для людей з обмеженими можливостями. У центрі щомісяця проходять реабілітацію до 60 дітей, і надаються медичні послуги за п'ятьма пакетами, укладеними з Національною службою здоров'я України. Це дозволяє пацієнтам отримувати необхідне лікування в рамках державних програм [18].

2. КНП «Лікарня Святого Мартина» (Мукачево)

Лікарня пропонує широкий спектр реабілітаційних послуг для людей з різними фізичними та психологічними проблемами. Реабілітація в цьому закладі включає фізіотерапію, психологічну підтримку, ерготерапевтичні та мовленнєві заняття. Це важливо для пацієнтів з порушеннями моторики, когнітивними дефіцитами та мовними розладами. Лікарня працює не тільки з дорослими, але й з дітьми, надаючи їм підтримку у вигляді адаптаційних

програм. Заклад активно співпрацює з міжнародними організаціями та благодійними фондами, що дозволяє отримувати додаткові ресурси для розвитку реабілітаційних програм та покращення умов лікування.

3. ДУ «Територіальне медичне об'єднання Міністерства внутрішніх справ України по Закарпатській області» (Шаян)

Це спеціалізоване відділення для реабілітації військовослужбовців, які постраждали під час бойових дій. Заклад надає допомогу у відновленні фізичного і психологічного стану пацієнтів, що включає фізіотерапію, масажі, відновлювальні вправи, а також психологічну реабілітацію. Реабілітаційні програми індивідуально адаптовані до кожного пацієнта відповідно до Міжнародної класифікації функціонування (ICF), що дозволяє ефективно планувати курс лікування залежно від травм і стану пацієнта. Центр також працює на підтримку морально-психологічного здоров'я військових, що є важливою частиною процесу реабілітації.

4. Центр «Дорога життя» (Ужгород)

Цей центр об'єднує три відділення денного догляду та проживання для осіб з обмеженими можливостями. Він спеціалізується на наданні медичної реабілітації, в тому числі фізіотерапії та психо-емоційної підтримки для людей різного віку. Окрім того, центр організовує програми підготовки дітей до навчання, що включає розвиток комунікативних, когнітивних та соціальних навичок. Важливою функцією є підтримка осіб без опікунів, яким надається комплексне доглядове обслуговування та психологічна допомога. Центр активно впроваджує інноваційні методики реабілітації та адаптує їх до державних програм, що дозволяє підвищити ефективність відновлення здоров'я.

5. КНП «Рахівська районна лікарня» (Рахів)

Ця лікарня надає послуги фізичної та ерготерапевтичної реабілітації. Лікування спрямоване на пацієнтів, що мають різні травми або захворювання, що потребують індивідуального підходу до відновлення. Програми реабілітації включають не тільки фізичні вправи, але й спеціалізовану

терапію для розвитку функцій повсякденного життя. Лікарня також працює з людьми з обмеженими можливостями, розробляючи індивідуальні плани реабілітації для кожного пацієнта з урахуванням його потреб та можливостей.

У Додатку Б розмістили коротку характеристику медичних реабілітаційних центрів Закарпаття [16].

Медичні реабілітаційні центри Закарпаття відіграють ключову роль у відновленні здоров'я пацієнтів після травм, хвороб або операцій. Вони пропонують широкий спектр послуг, включаючи фізичну, психологічну, ерготерапевтичну, мовленнєву та паліативну допомогу. Завдяки фінансовій підтримці держави та міжнародних організацій, ці заклади забезпечують доступність та якість медичних послуг для мешканців області.

Загалом, медичні реабілітаційні центри займають важливе місце в системі охорони здоров'я, оскільки вони допомагають людям відновити не лише фізичне здоров'я, але й емоційний і соціальний стан. Вони сприяють зменшенню навантаження на лікарні, допомагаючи пацієнтам проходити відновлення в більш комфортних умовах, що сприяє швидшому поверненню до нормального життя та покращенню загальної якості життя.

2.2.3. Центри нетрадиційної медицини та SPA-комплекси

Закарпатська область є одним із найбільш відомих рекреаційних регіонів України, що поєднує у собі природні ресурси, історико-культурну спадщину та розвинену інфраструктуру оздоровлення. Особливої уваги заслуговує сфера нетрадиційної медицини та SPA-комплексів, яка активно розвивається останніми роками. Її основу становить використання природних мінеральних вод, термальних джерел, грязелікування, фітотерапії, ароматерапії, а також поєднання традицій карпатського цілительства з сучасними wellness-практиками [18].

Нетрадиційна медицина в регіоні тісно пов'язана з природно-кліматичними умовами Закарпаття: наявністю понад 400 мінеральних джерел, лікувальних грязей, унікального мікроклімату та екологічно чистого

середовища. У поєднанні з високим рівнем обслуговування це сприяє зростанню популярності лікувально-оздоровчого туризму.

Одним із провідних об'єктів є санаторій «Теплиця» (м. Виноградів), що спеціалізується на використанні термальних вод та фітотерапії. Тут застосовують нетрадиційні методи лікування: фітобочки, ароматичні ванни, масажі з використанням натуральних олій, обгортання та інфрачервону сауну. Поєднання процедур дозволяє досягти ефекту детоксикації організму та покращення загального самопочуття.

Ще одним яскравим прикладом сучасного оздоровчого комплексу є «Срібні Терми» (Деренівська Купіль) у Нижньому Солотвині. Тут поєднують елементи бальнеології та SPA-компонентів із використанням мінеральної води «Закарпатська 2», а також пропонують грязелікування, римську парну, фінську сауну, соляну кімнату. Високий рівень комфорту та ефективність процедур забезпечують популярність комплексу серед туристів.

Термальний комплекс «Косино» у Берегівському районі є одним з найвідоміших в Україні та Європі. Його родзинкою є використання термальної води з глибини понад 1000 м, температура якої становить близько 41–45°C. Головна концепція комплексу - поєднання рекреаційних послуг з культурною самобутністю. Унікальні фонтани-джакузі з «кавою», «вином», «паленкою» тощо - це приклад креативного використання елементів нетрадиційної терапії в розважальній формі [23].

SPA-комплекс «Жайворонок», розташований у місті Берегове, є одним із найвідоміших оздоровчих об'єктів Закарпатської області, що поєднує цілющі властивості термальних вод з сучасними методами нетрадиційної медицини та SPA-терапії. Основною особливістю комплексу є критий термальний басейн, який працює цілий рік і наповнений водою з природного геотермального джерела глибиною понад 1200 метрів. Ця вода за мінеральним складом подібна до «Боржомі» та має виражені лікувальні властивості: вона сприяє нормалізації артеріального тиску, поліпшенню стану

шкіри, зниженню м'язової напруги, а також має позитивний вплив на опорно-руховий апарат та нервову систему.

У SPA-комплексі широко використовується глиноterapia: маски, обгортання та аплікації з голубої та білої глини мають детоксикаційний та омолоджувальний ефект. Вуглекислі ванни забезпечують глибоку релаксацію, стимулюють кровообіг та мають загальнозміцнювальну дію. Важливим компонентом оздоровчої програми є східні релаксаційні практики: ароматерапія, тайський масаж, рефлексотерапія, які спрямовані на гармонізацію фізичного і психоемоційного стану людини. Додатково в закладі функціонує соляна кімната, що імітує мікроклімат морського узбережжя й активно застосовується для профілактики та лікування захворювань дихальної системи.

Комплекс доповнений римською та фінською сауною, хамамом, гідромасажними ваннами та чанами з карпатськими травами. Розвинена інфраструктура, зокрема готель, ресторан та дегустаційна зала з місцевими винами, перетворюють «Жайворонок» на багатofункціональний центр оздоровчого й гастрономічного туризму.

Оздоровчий центр «Verkhovyna Resort», що розташований у селі Жденієво Мукачівського району, вирізняється унікальним підходом до відновлення фізичного та психоемоційного здоров'я людини. Це екологічний курорт, концепція якого базується на поєднанні природних ресурсів, стародавніх традицій народної медицини й сучасних методів релаксації.

Одним із ключових напрямків роботи закладу є фітотерапія - використання зборів карпатських трав (зокрема чебрецю, звіробою, шавлії та арніки) у формі чаїв, інгаляцій, ванн і компресів, що мають протизапальний, заспокійливий та імуномодулюючий ефект. У практиці активно застосовується стоунтерапія - терапія гарячими базальтовими каменями, яка сприяє розслабленню м'язів, покращенню кровообігу та енергетичного балансу організму. Центр також пропонує таласотерапію - процедури на

основі морських водоростей і солей, що забезпечують очищення шкіри, покращення обміну речовин та виведення токсинів [21].

Унікальним елементом комплексу є карпатський чан з гарячою мінеральною водою та настоями цілющих трав, розташований просто неба, що поєднує термальний вплив і фітотерапевтичний ефект. Значну увагу приділено духовним практикам - регулярні заняття йогою, медитацією, дихальними вправами проводяться під керівництвом досвідчених інструкторів, сприяючи емоційному розвантаженню та внутрішньому балансу.

Серед інноваційних методів оздоровлення особливо вирізняється апітерапія - використання продуктів бджільництва, таких як мед, прополіс, віск, а також унікальні «будиночки над вуликами», де відпочиваючі дихають бджолиним аерозолем у супроводі терапевтичного звуку рою. Киснева терапія (оксигенотерапія) застосовується для покращення мозкової діяльності, відновлення після стресів і загального підвищення життєвого тону. Всі програми оздоровлення у «Verkhovyna Resort» розробляються індивідуально, з урахуванням фізичного стану та побажань клієнта, що робить цей центр зразком комплексного, екологічного та гармонійного підходу до нетрадиційного лікування та оздоровлення в умовах Карпат.

Сучасні wellness-центри, такі як Verkhovyna Resort Medical & Wellness, акцентують увагу на індивідуальному підході до клієнтів, пропонуючи програми очищення, схуднення, омолодження, релаксації. Нетрадиційні методики включають стоунтерапію, масажі з використанням меду та трав'яних сумішей, гідромасаж, вакуумну терапію, а також сеанси в соляній кімнаті.

Центри, що функціонують на базі готельних комплексів - зокрема «Жива Вода» (Міжгір'я), «Золота Гора» (Барвінок), «VitaPark Поляна» (Поляна) - успішно інтегрують SPA- та оздоровчі послуги з туристичним сервісом. У цих закладах особливе місце займають карпатські чани, японські

трав'яні ванни (офуро), банні ритуали, рефлексотерапія, а також відновлювальні практики на основі давніх гуцульських традицій [24].

Таблиця 2.3 Динаміка кількості відвідувачів санаторно-курортних та SPA-закладів Закарпаття (тис. осіб)

Рік	Усього відвідувачів	Із них іноземців	Зміна до попереднього року (%)
2018	162,5	15,2	-
2019	174,8	16,7	+7,6
2020	98,3	7,5	-43,8
2021	122,6	9,4	+24,7
2022	139,0	10,1	+13,4
2023	157,4	12,3	+13,3

Джерело: [17]

Як видно з таблиці 2.3, до початку пандемії COVID-19 спостерігалось поступове зростання кількості відвідувачів. У 2019 році кількість туристів у санаторно-курортних закладах зросла на 7,6% порівняно з 2018 роком. Проте у 2020 році через карантинні обмеження та закриття кордонів кількість відвідувань скоротилася майже вдвічі.

Поступове відновлення почалося вже у 2021 році. Закарпаття приваблювало внутрішніх туристів завдяки доступним цінам, екологічно чистим територіям і унікальним мінеральним ресурсам. До 2023 року галузь практично повернулася до довоєнного рівня відвідуваності, і зберігається позитивна динаміка.

Зростання кількості іноземних туристів, хоч і повільне, свідчить про зростаючий міжнародний інтерес до лікувальних курортів області. У перспективі варто посилити рекламу в суміжних країнах ЄС (Угорщина, Словаччина, Румунія), а також розширити перелік медичних послуг, орієнтованих на іноземних клієнтів.

У Додатку В розміщена таблиця основних wellness- та SPA-комплексів Закарпаття та опис їх послуг.

Отже, розвиток центрів нетрадиційної медицини та SPA-комплексів у Закарпатській області демонструє ефективне поєднання природного

потенціалу регіону з інноваційними технологіями у сфері оздоровлення. Це сприяє зміцненню позицій Закарпаття як провідного центру рекреаційного туризму не лише в Україні, а й за її межами. Багатофункціональність, природна орієнтованість та високий рівень сервісу роблять ці заклади важливою складовою економічного та соціального розвитку регіону.

2.3. Аналіз інфраструктури та туристичних маршрутів

Інфраструктура туристичного обслуговування є ключовим фактором розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатській області. Вона охоплює транспортну систему, засоби розміщення, харчування, об'єкти дозвілля, інформаційне забезпечення, а також систему туристичних маршрутів, які дозволяють ефективно реалізувати туристичний потенціал регіону. Закарпаття, завдяки унікальному поєднанню природно-кліматичних умов, бальнеологічних ресурсів і культурно-історичної спадщини, має всі передумови для успішного розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Транспортна інфраструктура Закарпатської області достатньо розвинена, хоча має низку викликів, пов'язаних із гірським рельєфом. Основними магістралями, що забезпечують сполучення з іншими регіонами України, є автомобільні дороги міжнародного та національного значення, зокрема траси М06 (Київ–Чоп) та Н09 (Мукачево–Рахів–Львів). Автомобільне сполучення охоплює всі адміністративні райони області, забезпечуючи доступ до курортних зон. Залізничне сполучення, попри обмежену густоту мережі, забезпечує регулярні рейси до таких ключових туристичних центрів, як Ужгород, Мукачево, Свалява та Воловець. Повітряне сполучення забезпечується аеропортом в Ужгороді, який поступово відновлює міжнародні рейси. Розвиток доріг місцевого значення, у тому числі тих, що ведуть до санаторіїв та туристичних об'єктів, є одним із пріоритетів регіональної інфраструктурної політики [21].

Що стосується розміщення, Закарпатська область володіє широкою мережею санаторно-курортних закладів, пансіонатів, готелів, приватних

садиб, SPA-комплексів та реабілітаційних центрів. Основна частина таких закладів зосереджена в Свалявському, Мукачівському, Ужгородському районах, а також у курортних населених пунктах Поляна, Плоске, Шаян, Солочин, Косино. Інфраструктура закладів включає лікувальні корпуси, діагностичні центри, водолікарні, інгаляторії, басейни з термальними водами, масажні кабінети, фізіотерапевтичне обладнання, а також зали лікувальної фізкультури. Багато з них відповідають сучасним вимогам до якості обслуговування, але також існує потреба в оновленні матеріально-технічної бази частини об'єктів.

Одним із унікальних елементів туристичної інфраструктури Закарпаття є наявність численних мінеральних та термальних джерел, які стали основою для розвитку курортів міжнародного рівня, зокрема «Косино», «Термальні води Берегово», «Жайворонок». Їхнє поєднання з сучасними SPA-комплексами формує потужну оздоровчу пропозицію, здатну привабити як внутрішніх, так і іноземних туристів [23].

Маршрутна мережа області тісно пов'язана з рекреаційним і природним потенціалом. У регіоні діє понад 30 офіційно зареєстрованих туристичних маршрутів різної складності й тривалості, які поєднують відпочинок, оздоровлення та пізнавальні екскурсії. Вони охоплюють гірські райони (Боржавський, Свидовецький, Чорногірський хребти), лісові масиви, водоспади (наприклад, Шипіт), мінеральні джерела, а також пам'ятки історії та культури – замки (Паланок, Сент-Міклош, Ужгородський замок), дерев'яні церкви, музеї, етнографічні села. Особливої популярності набувають лікувально-оздоровчі маршрути, що поєднують відвідування санаторіїв із пішими прогулянками або велотурами, зокрема маршрут «Свалявські мінеральні джерела» або «Оздоровчі термальні купелі Березівщини».

Інформаційна інфраструктура також перебуває на стадії активного розвитку. У регіоні працюють туристично-інформаційні центри (ТІЦ), які забезпечують туристів необхідною інформацією про маршрути, заклади, заходи. Розвиваються онлайн-платформи з інтерактивними картами,

бронюванням оздоровчих турів, а також мобільні застосунки для мандрівників. Проте наявна потреба у підвищенні цифрової доступності інформації, особливо для іноземних туристів.

Таблиця 2.4. Приклади лікувально-оздоровчих туристичних маршрутів Закарпаття

Назва маршруту	Тип маршруту	Протяжність (км)	Основні об'єкти / точки зупинки
«Свалявські мінеральні джерела»	Піший/велосипедний	12	Свалява – джерела – санаторії – дегустаційний центр
«Оздоровчі термальні купелі Берегівщини»	Автомобільний	35	Берегово – Косино – Велика Бакта – дегустації вин
«SPA-тур Закарпаттям»	Комбінований	до 100	Мукачево – Свалява – Шаян – Ужгород – термальні води
«Замки і здоров'я»	Екскурсійно-оздоровчий	80	Паланок – Сент-Міклош – Косино – СПА-комплекс

Джерело: [19]

Закарпаття є одним із найбільш відвідуваних регіонів України, що славиться своєю унікальною природною красою, бальнеологічними курортами та культурною спадщиною. В області розроблено кілька туристичних маршрутів, що поєднують елементи лікувально-оздоровчого туризму з пізнавальними екскурсіями та активними видами відпочинку. У таблиці 2.4 наведено приклади найбільш популярних маршрутів, які дозволяють туристам поєднувати відпочинок, оздоровлення та знайомство з історичними та культурними пам'ятками регіону.

«Свалявські мінеральні джерела» цей маршрут є одним із класичних для лікувального туризму в Закарпатті. Він охоплює Сваляву та навколишні населені пункти, де знаходяться численні мінеральні джерела, які широко використовуються в санаторно-курортному лікуванні. Протяжність маршруту

складає близько 12 км, що дозволяє здійснювати як пішохідні, так і велосипедні прогулянки. Туристи мають можливість відвідати джерела та санаторії, де надаються різноманітні лікувальні процедури, включаючи мінералізовані ванни та грязелікування. Крім того, в рамках цього маршруту передбачено відвідування дегустаційних центрів місцевої продукції, що також є важливою частиною культурної програми туру [25].

«Оздоровчі термальні купелі Берегівщини» цей маршрут є популярним серед туристів, які прагнуть поєднати оздоровлення з відпочинком у природних термальних водах. Загальна протяжність маршруту становить близько 35 км. Він включає відвідування термальних купелей у Берегові та Косино, де туристи можуть насолоджуватись водними процедурами, що сприяють загальному оздоровленню та розслабленню. В рамках цього маршруту також є можливість відвідати села Велика Бакта, де збереглися численні традиційні ремесла та культура. Це дає туристам можливість не лише оздоровитись, а й дізнатися більше про місцеві звичаї та побут. Крім того, під час туру можна насолодитись дегустацією вин, що виробляються в Берегівському регіоні, відомому своєю виноробною традицією.

«SPA-тур Закарпаттям» цей комбінований маршрут є ідеальним для тих, хто бажає поєднати відпочинок на термальних курортах із культурно-пізнавальними екскурсіями. Протяжність маршруту може досягати до 100 км і включає кілька ключових об'єктів, таких як Мукачево, Свалява, Шаян та Ужгород. Туристи відвідують не лише санаторії та SPA-комплекси, де пропонуються лікувальні процедури з термальними водами, але й культурні пам'ятки, зокрема Ужгородський замок, стародавні церкви та музей народної архітектури. Цей маршрут дозволяє отримати комплексний відпочинок, включаючи як оздоровлення, так і знайомство з історичними об'єктами Закарпаття.

Маршрут «Замки і здоров'я» пропонує туристам унікальну можливість поєднати відвідування знаменитих замків Закарпаття з лікувальними процедурами на термальних курортах. Протяжність цього маршруту складає

близько 80 км і охоплює такі важливі об'єкти, як Мукачівський замок Паланок, замок Сент-Міклош в Чинадієві та термальні курорти в Косино. Цей маршрут є відмінним варіантом для тих, хто хоче поєднати активний відпочинок з історичними та культурними екскурсіями. У ході маршруту туристи не лише насолоджуються лікувальними водами, але й дізнаються більше про середньовічну історію Закарпаття, відвідуючи архітектурні пам'ятки та екскурсії по замках [24].

У Додатку Г зображено топ-10 лікувально-оздоровчих закладів Закарпаття [25].

Отже, інфраструктура та туристичні маршрути Закарпатської області створюють сприятливе середовище для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Однак для підвищення конкурентоспроможності регіону необхідно модернізувати об'єкти інфраструктури, впроваджувати інноваційні форми маршрутів (зокрема медичний туризм, велнес-тури, екооздоровчі подорожі) та забезпечити інтеграцію інформаційних технологій у туристичне обслуговування.

РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми функціонування лікувально-оздоровчих закладів

Закарпатська область володіє значним потенціалом для розвитку лікувально-оздоровчого туризму завдяки унікальним природним ресурсам, таким як мінеральні та термальні води, сприятливий клімат і мальовничі ландшафти. Проте, функціонування санаторно-курортних закладів регіону супроводжується низкою проблем, які стримують ефективний розвиток галузі (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 **Основні проблеми функціонування лікувально-оздоровчих закладів**

№	Проблема	Суть проблеми
1	Застаріла матеріально-технічна база	Багато закладів побудовані ще в радянські часи і не відповідають сучасним стандартам комфорту та безпеки. Відсутність системної модернізації призводить до зниження якості послуг і негативного враження у туристів.
2	Низький рівень сервісу та кадрового забезпечення	Недостатня кваліфікація персоналу, особливо в сфері обслуговування клієнтів, відсутність знань іноземних мов і специфіки медичного туризму.
3	Нерозвиненість інфраструктури супутніх послуг	Відсутність належної інфраструктури для активного відпочинку, екскурсій, харчування та розваг знижує привабливість регіону та обмежує оздоровлення.
4	Недостатнє фінансування та інвестиційна привабливість	Обмежений бюджет закладів не дозволяє впроваджувати інновації, проводити реконструкції та здійснювати маркетинг.
5	Проблеми з маркетингом і просуванням	Відсутність сучасних інструментів просування, зокрема онлайн-бронювання, сайтів і міжнародної реклами.
6	Екологічні проблеми	Забруднення територій поблизу термальних джерел, низький рівень екологічного контролю загрожують природній цінності курортів.
7	Невідповідність законодавчого регулювання	Застаріла правова база, відсутність чітких правил сертифікації та ліцензування.
8	Сезонність попиту	Попит зосереджений у пікові сезони, що призводить до нерівномірного завантаження та нестабільних доходів.

Джерело: [3, с. 126]

Однак, незважаючи на потенціал, функціонування лікувально-оздоровчих закладів регіону супроводжується низкою серйозних проблем, які стримують розвиток галузі.

1. Застаріла матеріально-технічна база

Багато санаторіїв, профілакторіїв та бальнеологічних комплексів були побудовані ще у радянські часи. Відсутність системної модернізації призводить до того, що лікувальні заклади не відповідають сучасним стандартам комфорту, санітарії та безпеки. Старі корпуси, зношене медичне обладнання, недостатній рівень облаштування номерного фонду негативно впливають на якість послуг і враження туристів.

2. Низький рівень сервісу та кадрового забезпечення

Проблемою залишається недостатня кваліфікація персоналу, особливо в сфері обслуговування клієнтів. Через нестачу професійних кадрів, недостатній рівень володіння іноземними мовами і відсутність підготовки в галузі медичного туризму лікувально-оздоровчі заклади часто не можуть задовольнити вимоги вибагливого споживача, особливо іноземного [12, с. 211].

3. Нерозвиненість інфраструктури супутніх послуг

Для ефективного функціонування закладів важливими є не лише лікувальні програми, а й можливості для активного відпочинку, екскурсій, харчування, шопінгу. Нерозвинена туристична інфраструктура в окремих районах Закарпаття знижує конкурентоспроможність курортів порівняно із закордонними аналогами.

4. Недостатнє фінансування та інвестиційна привабливість

Лікувально-оздоровчі заклади часто працюють із обмеженим бюджетом, що унеможливорює проведення реконструкцій, впровадження інноваційних технологій лікування чи активний маркетинг на міжнародному рівні. Відсутність державних програм підтримки та недостатній обсяг інвестицій у галузь поглиблюють проблему.

5. Проблеми з маркетингом і просуванням

Багато закладів не мають чітких стратегій просування своїх послуг на внутрішньому й міжнародному ринках. Відсутність сучасних сайтів, онлайн-бронювання, маркетингових кампаній значно знижує їхню видимість серед потенційних споживачів.

6. Екологічні проблеми

Неврегульоване використання природних ресурсів, забруднення територій поблизу термальних джерел і мінеральних вод може з часом призвести до втрати основної цінності курортів - їхніх лікувальних факторів. Низький рівень екологічного моніторингу та контролю лише погіршує ситуацію [15].

7. Невідповідність законодавчого регулювання сучасним вимогам

Нормативно-правова база, що регулює функціонування лікувально-оздоровчих закладів, часто є застарілою або суперечливою. Відсутність чітких механізмів ліцензування, сертифікації медичних та оздоровчих послуг створює юридичні труднощі для суб'єктів ринку.

8. Сезонність попиту

Більшість курортів Закарпаття працюють із піковими навантаженнями в окремі періоди року (літо, осінь), що призводить до нестабільності доходів та ускладнює планування довгострокового розвитку.

У досліджуваному регіоні існує кілька невирішених питань, які потребують уваги та негайного вирішення. По-перше, необхідно вдосконалити систему збору та обробки відходів. На сьогоднішній день велика кількість відходів залишається без належного управління, що може призвести до серйозних екологічних проблем у майбутньому. Потрібно впровадити ефективні технології переробки та використання відходів з метою зменшення негативного впливу на довкілля.

Другим важливим аспектом є нестабільність в роботі енергетичних систем. Часті перебої у постачанні електроенергії можуть вплинути на життя місцевих мешканців та роботу підприємств. Необхідно вдосконалити

енергетичну інфраструктуру та розглянути можливості використання альтернативних джерел енергії.

Крім того, триває проблема доступу до якісної освіти та медичних послуг в окремих районах регіону. Необхідно розвивати та удосконалювати освітні та медичні установи, а також забезпечити їхню рівномірну доступність для всіх мешканців. Загалом, вирішення цих питань вимагає комплексного підходу та співпраці між владою, громадськістю та підприємствами з метою створення стабільного та екологічно безпечного житла для наших мешканців.

Отже, проблеми функціонування лікувально-оздоровчих закладів в Закарпатській області свідчить, що галузь має значний потенціал для розвитку. Водночас для його реалізації необхідне комплексне вирішення окреслених проблем через модернізацію закладів, поліпшення кадрового забезпечення, активізацію маркетингової діяльності та залучення інвестицій [12, с. 212].

3.2. Маркетингова стратегія популяризації лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатті

Закарпаття - унікальний регіон України з великим природно-ресурсним потенціалом для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. На його території зосереджено понад 400 мінеральних джерел, численні термальні води, чисте повітря Карпат, сприятливий клімат та багата культурна спадщина. Проте повною мірою потенціал Закарпаття не реалізується через слабку маркетингову політику, недостатнє позиціонування на внутрішньому та зовнішньому ринку, а також фрагментарність комунікаційної діяльності [3, с. 126].

Метою цієї стратегії є комплексне обґрунтування маркетингових дій, які сприятимуть зростанню туристичних потоків, формуванню сталого іміджу Закарпаття як центру лікувального туризму та підвищенню конкурентоспроможності регіону (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 SWOT-аналіз лікувально-оздоровчого туризму Закарпаття

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
- Багаті мінеральні ресурси (джерела, термальні води); - Чисте повітря, кліматотерапія; - Географічна наближеність до Європи; - Різноманіття курортів (Свалява, Берегове, Поляна).	- Недостатня інфраструктура; - Низький рівень сервісу в багатьох закладах; - Відсутність системної реклами на зовнішніх ринках; - Обмежене фінансування туризму.
Можливості (Opportunities)	Загрози (Threats)
- Розширення співпраці з іноземними страховими та туристичними агентствами; - Залучення інвесторів до розвитку термальних і СПА-курортів; - Зростаючий інтерес до еко- та медичного туризму; - Цифровізація маркетингу.	- Військово-політична нестабільність в Україні; - Конкуренція з боку Словаччини, Угорщини, Польщі; - Ризик забруднення довкілля; - Міграція кваліфікованого персоналу.

Джерело: розробка автора

SWOT-аналіз є одним з ключових інструментів стратегічного планування, що дозволяє виявити сильні та слабкі сторони, а також зовнішні можливості й загрози для розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатському регіоні. Отримані результати свідчать про наявність значного потенціалу для формування конкурентоспроможного туристичного продукту, але водночас виявляють низку структурних, управлінських і комунікаційних проблем, які потребують оперативного реагування.

Передусім, до сильних сторін належать природні багатства регіону, такі як численні мінеральні джерела, термальні води, чисте гірське повітря та сприятливий клімат. Це - унікальні ресурси, які не потребують великих інвестицій для свого створення, а лише для облаштування та ефективного просування. Крім того, географічне розташування Закарпаття на перетині туристичних маршрутів, близькість до кордонів Європейського Союзу та наявність розвиненої культурної спадщини забезпечують додаткові передумови для приваблення як внутрішніх, так і іноземних туристів.

Втім, слабкі сторони регіону істотно стримують його потенціал. Зокрема, це недосконала туристична інфраструктура: багато санаторіїв, курортів і готелів залишаються на рівні пострадянського сервісу, не відповідаючи сучасним вимогам до комфорту, безпеки та гігієни. Також відсутній єдиний координаційний центр або бренд-менеджер регіону, що унеможлиблює централізовану рекламну політику. Додатковою проблемою є відтік кваліфікованого медичного та обслуговуючого персоналу за кордон, що створює кадровий дефіцит у сфері туризму та рекреації [16].

З позиції можливостей, Закарпаття має усі шанси посісти гідне місце на європейському ринку медичного й оздоровчого туризму. Зростання попиту на екологічно чисті зони відпочинку, тренд на wellness та інтерес до профілактичного лікування створюють сприятливе зовнішнє середовище. Цифрові технології відкривають нові канали просування: соцмережі, блогери, платформи онлайн-бронювання, партнерство з медичними порталами. Участь у міжнародних туристичних виставках, укладання контрактів зі страховими компаніями та організація медичного туризму на рівні міждержавного співробітництва - усе це дає змогу значно розширити ринки збуту туристичних послуг.

Водночас, загрози також залишаються серйозними. Основною з них є загальна військово-політична нестабільність в Україні, що впливає на міжнародний імідж країни та стримує потік іноземних туристів. Крім того, конкуренція з боку країн-сусідів, які вже давно розвивають лікувальний туризм на високому рівні (наприклад, Угорщина чи Словаччина), створює необхідність у терміновому оновленні підходів до сервісу та маркетингу. Неприятливо також впливає екологічна ситуація: недбале ставлення до природних ресурсів, вирубка лісів, забруднення водойм - усе це може призвести до втрати унікальних рекреаційних можливостей.

Таким чином, підсумовуючи SWOT-аналіз, можна зробити висновок, що успіх розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатті значною мірою залежить від того, наскільки вчасно та системно будуть усунуті

внутрішні недоліки (інфраструктурні, кадрові, управлінські) та використані зовнішні можливості. Сильні сторони регіону, за умови правильної стратегії просування, мають усі шанси перетворитися на основні рушії сталого розвитку, особливо у зв'язку з глобальним трендом на оздоровлення, відновлення психофізичного стану та зростаючу популярність відпочинку в природному середовищі [22].

Отже, основними стратегічними рекомендаціями на основі SWOT-аналізу є:

- розробка єдиної маркетингової стратегії з фокусом на УТП (унікальну торгову пропозицію) - «Закарпаття як природна оздоровниця України».
- залучення інвестицій у модернізацію курортної інфраструктури.
- розвиток кадрового потенціалу через навчання, сертифікацію та стимулювання молоді залишатися в регіоні.
- активне використання цифрових технологій у промоції та управлінні туристичними потоками.
- екологічна модернізація територій - запровадження стандартів сталого туризму.

Таблиця 3.3 Характеристика основних цільових аудиторій

Цільова аудиторія	Вік	Географія	Мотивація
Громадяни України	30–60 років	Уся територія України	Недорогі, ефективні засоби оздоровлення
Туристи з країн-сусідів	35–65 років	Угорщина, Словаччина, Польща, Румунія	Культурна близькість, цікавість до регіону
Українська діаспора	30–70 років	Канада, США, ЄС	Поєднання оздоровлення з візитом на батьківщину
Медичні туристи з країн ЄС	40+ років	Німеччина, Австрія, країни Бенілюксу	Доступна та якісна медична допомога

Джерело: розробка автора

Цільовий ринок проєкту охоплює як внутрішню аудиторію, так і іноземних споживачів із високим потенціалом. Основною групою залишаються українці віком 30–60 років, які цінують доступність і ефективність послуг оздоровлення. Водночас туристи з сусідніх країн і представники діаспори створюють додаткові можливості для розширення ринку. У довгостроковій перспективі варто орієнтуватися на медичних туристів із ЄС, що дозволить вийти на новий рівень розвитку через міжнародну співпрацю та стандарти якості (табл. 3.3) [17].

Цілі стратегії:

- збільшення впізнаваності бренду «Закарпаття - джерело здоров'я» на внутрішньому та зовнішньому ринку.
- зростання туристичного потоку на 20% щороку протягом наступних 3 років.
- підвищення середньої тривалості перебування туриста на курорті з 5 до 8 днів.
- залучення інвестицій у розвиток інфраструктури лікувальних об'єктів.

Таблиця 3.4 Елементи маркетингового комплексу (4Р)

Елемент	Зміст
Продукт (Product)	Пакетні тури (лікування + відпочинок + екскурсії); СПА-процедури, інгаляції, мінеральні ванни, грязелікування; медичні обстеження; програми детоксу та реабілітації.
Ціна (Price)	Гнучке ціноутворення з урахуванням сезонності; програми лояльності для пенсіонерів і повторних клієнтів; пакетні пропозиції за доступними цінами.
Розповсюдження (Place)	Онлайн-бронювання через сайт і додаток; співпраця з агентськими мережами в ЄС; партнерство з медичним страхуванням; участь у виставках.
Просування (Promotion)	SEO, Google Ads, відео на YouTube; інфлюенсери; активність у соцмережах (Facebook, Instagram, TikTok); PR-кампанії в ЗМІ; реклама в метро, поїздах; брендування регіону.

Джерело: розробка автора

Маркетинговий комплекс ґрунтується на створенні привабливого і конкурентного туристично-оздоровчого продукту, який поєднує лікування, відпочинок і культурний досвід. Завдяки гнучкому ціноутворенню і системі знижок, послуги стають доступними для широкого кола клієнтів (табл. 3.4). Розповсюдження здійснюється як онлайн (через сайт і додатки), так і через офлайн-канали – туристичні агенції, міжнародні виставки, страхові компанії. Для просування використовуються сучасні методи цифрового маркетингу, соціальні мережі, співпраця з інфлюенсерами та традиційні PR-канали. Такий комплекс заходів сприяє формуванню впізнаваного бренду курортного регіону та забезпеченню стабільного потоку клієнтів.

У результаті реалізації запропонованої маркетингової стратегії очікується суттєве підвищення впізнаваності бренду Закарпаття як привабливого курортного регіону, що спеціалізується на оздоровленні, реабілітації та відпочинку. Завдяки активному просуванню, модернізації послуг і розширенню каналів комунікації передбачається зростання завантаженості місцевих санаторіїв та СПА-центрів до 80–90% у пік сезону. Водночас підвищення популярності регіону стимулюватиме зацікавленість нових інвесторів у розвиток лікувальної та туристичної інфраструктури.

Розширення географії відвідувачів, зокрема за рахунок країн Західної та Центральної Європи, сприятиме міжнародній інтеграції курортного сектора Закарпаття. У медіапросторі, як в Україні, так і за кордоном, формується позитивний імідж регіону як території здоров'я, доступності та європейського сервісу [30, с. 42].

Для досягнення цих результатів доцільно забезпечити системну державну та регіональну підтримку брендування й просування туристичного потенціалу Закарпаття. Одним із ключових кроків має стати створення єдиної туристичної онлайн-платформи з можливістю бронювання, інтерактивною картою курортів і системою відгуків користувачів. Це значно спростить доступ до послуг та підвищить довіру туристів.

Отже, важливим завданням є активне використання сучасних цифрових інструментів у комунікаціях - соціальних мереж, відеомаркетингу, SEO-оптимізації, контент-платформ. Окрему увагу слід приділити розробці соціально орієнтованих програм для пенсіонерів та військовослужбовців, що зміцнить соціальну відповідальність бренду. Нарешті, для досягнення конкурентоспроможності на міжнародному ринку важливо впровадити європейські стандарти сервісу у всій готельно-лікувальній інфраструктурі регіону.

3.3. Перспективи розвитку та шляхи удосконалення туристичної привабливості регіону

Розширення мережі туристичної інфраструктури в Закарпатській області, вдосконалення та організація туристичних маршрутів, підвищення інформаційної освіченості відвідувачів про туристичні можливості регіону через онлайн ресурси та проведення широкомасштабних туристичних заходів сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності в галузі туризму і рекреації. Для привертання більшої кількості туристів вже існують різноманітні гастрономічні і культурні фестивалі та свята.

Популярні заходи у Закарпатського регіону:

- «Червоне вино» (м. Мукачево),
- «Огинь і м'ясо» (м. Мукачево),
- «Фестиваль Бограчу» (с. Косино, Берегівський р-н),
- «Гуцульська бриндзя» (м. Рахів),
- «Угочанська лоза» (м. Виноградів),
- «Берлибашський бануш» (с. Костилівка, Рахівський рн),
- Закарпатський фестиваль пряників (м. Ужгород),
- «Срібний Татош 2017» (с. Чинадієво, Мукачівський рн),
- Історична реконструкція весілля Ілони Зріні і Імре Текелі (замок «Паланок, м.Мукачево),
- Свято меду (м. Мукачево),

– Парад наречених (м. Ужгород) тощо [18].

Проте це лише початкові заходи, які сприяють покращенню якості етнографічного туризму і не мають впливу на збільшення обсягів інвестицій у туристичну галузь Закарпаття зі сторони держави чи великих туристичних компаній. Щодо культурно-етнічних ресурсів, їх важливість не повинна бути недооціненою, оскільки вони мають значний потенціал і можуть відігравати важливу роль як доповнення до природно-туристичних ресурсів, що в свою чергу підвищить конкурентоспроможність туристичної пропозиції [32, с. 34].

Основні заходи, спрямовані на створення умов для ефективної маркетингової та інформаційної політики для підтримки регіонального та національного туристичного продукту на внутрішніх та міжнародних туристичних ринках, збільшення туристичних потоків та підвищення надходжень від туристичної діяльності до бюджетів усіх рівнів включають:

- удосконалення системи управління підприємствами туристичної сфери.
- підвищення професійного рівня працівників туристично-рекреаційної сфери.
- будівництво об'єктів туристичної інфраструктури (туристичного кемпінгу, туристичних стоянок вздовж туристичних шляхів).

Зазначені заходи, проте, мають виразний декларативний характер. Для ефективного розв'язання існуючих проблем пропонується почати з створення сучасної системи управління туристично-рекреаційним комплексом області. Запропонованою структурою та завданнями діяльності управління туризму обласної державної адміністрації можливо створити конкурентоспроможний туристичний продукт.

Для підвищення туристичної привабливості регіону необхідно реалізувати такі заходи:

- Покращення інфраструктури - реконструкція доріг, створення логістичних вузлів, оновлення готельного фонду.

- Інформаційна підтримка та маркетинг - розробка інтерактивних карт, мобільних додатків для туристів, активна присутність у соцмережах.
- Формування туристичних кластерів - об'єднання готелів, ресторанів, екскурсійних бюро у єдині мережі для підвищення якості обслуговування.
- Розвиток кадрового потенціалу - підготовка спеціалістів у сфері туризму, організація тренінгів для персоналу [35, с. 5].
- Залучення інвестицій - створення сприятливих умов для інвесторів через податкові пільги та спрощення дозвільних процедур.

Таблиця 3.5 Приоритетні напрями розвитку туризму у Закарпатській області

Напряму туризму	Перспективи розвитку	Приклади заходів
Фестивальний	Створення брендованих подій	Міжнародний фестиваль вина
Сільський і екологічний	Розвиток агросадиб і зелених маршрутів	Туристичний маршрут «Смак Закарпаття»
Спортивно-активний	Будівництво нових курортів	Розвиток курорту Пилипець
Медичний та оздоровчий	Розширення термальних комплексів	Нові СПА-центри в Берегові

Джерело: розробка автора

Сучасний туристичний потенціал регіонів України відкриває широкі можливості для розвитку різних напрямів туризму. Зокрема, фестивальний туризм сприяє формуванню позитивного іміджу територій через організацію унікальних подій, таких як міжнародні фестивалі вина. Сільський та екологічний туризм стимулює збереження природного середовища і традиційної культури, водночас підтримуючи розвиток місцевого малого бізнесу, як-от агросадиб і гастрономічних маршрутів. Спортивно-активний туризм залучає нову аудиторію через інвестиції в інфраструктуру, наприклад, у гірськолижні курорти (табл. 3.5) [34, с. 220].

Медичний і оздоровчий туризм має сталу динаміку розвитку завдяки популярності термальних вод та СПА-послуг, що особливо помітно в таких

містах, як Берегове. У комплексі ці напрями створюють потужний фундамент для стійкого розвитку туристичної галузі.

Таблиця 3.6 Пропоновані заходи з удосконалення туристичної привабливості Закарпаття

Напрямок	Конкретні заходи	Очікувані результати
Інфраструктура	Реконструкція доріг, готелів	Зростання туристичного потоку
Маркетинг	Просування у соцмережах, реклама	Підвищення впізнаваності регіону
Туристичні кластери	Об'єднання підприємств	Підвищення якості послуг
Освіта і підготовка кадрів	Курси гідів, підвищення кваліфікації	Професійний розвиток галузі
Інвестиції	Податкові пільги	Розвиток нових туристичних об'єктів

Джерело: розробка автора

Комплексний розвиток туристичної галузі неможливий без реалізації низки взаємопов'язаних напрямків. Інфраструктурне оновлення, зокрема покращення стану доріг і умов розміщення, створює комфорт для мандрівників і сприяє зростанню турпотоку. У свою чергу, активний маркетинг і просування туристичних можливостей у соціальних мережах та ЗМІ підвищують пізнаваність регіонів та приваблюють нових туристів. Створення туристичних кластерів, де бізнеси співпрацюють замість конкуренції, дозволяє покращити якість послуг і знизити витрати. Підготовка кваліфікованих кадрів через навчання і курси сприяє професійному зміцненню галузі, а залучення інвестицій за допомогою пільг відкриває шлях для появи нових локацій, атракцій і сервісів (табл. 3.6) [36, с. 456].

Закарпатська область володіє унікальним поєднанням природних ресурсів, історико-культурної спадщини та географічного розташування, що створює потужний потенціал для розвитку туристичної індустрії. Водночас ефективне використання цього потенціалу вимагає не спонтанних, а системно продуманих кроків - цілісної стратегії, яка охоплює інфраструктуру, маркетинг, освіту кадрів, залучення інвестицій та міжсекторну співпрацю.

Реалізація комплексу запропонованих заходів дозволить значно збільшити туристичний потік до регіону, зокрема завдяки покращенню транспортної доступності, модернізації готельної інфраструктури та створенню конкурентних туристичних продуктів.

Збільшення кількості відвідувачів прямо вплине на економіку регіону - зростуть доходи місцевих громад, малий та середній бізнес отримає нові можливості для розвитку, з'являться нові робочі місця у сфері обслуговування, готельного бізнесу, гідів, транспорту та торгівлі. При цьому особливу увагу варто приділити збереженню культурної та природної спадщини - розвиток туризму не повинен руйнувати унікальне середовище, а навпаки, стимулювати його охорону та популяризацію. Це може реалізовуватися через підтримку традиційних ремесел, організацію еко-маршрутів, розвиток сільського туризму, проведення етнографічних фестивалів тощо [15].

Також важливим напрямом є інтеграція Закарпаття в міжнародний туристичний простір. Через участь у спільних туристичних програмах, транскордонних проєктах, просування бренду регіону за кордоном, Закарпаття зможе стати привабливим напрямом не лише для внутрішнього, а й для іноземного туриста. У підсумку, удосконалення туристичної привабливості Закарпатської області має всі шанси стати фундаментом для сталого розвитку регіону - із збереженням його автентичності, покращенням якості життя населення та формуванням позитивного міжнародного іміджу.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження було досягнуто мети роботи - здійснено комплексний аналіз сучасного стану, тенденцій, проблем і перспектив розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатській області. Відповідно до поставлених завдань у вступі, сформульовано такі висновки:

Було розглянуто теоретико-методологічні основи лікувально-оздоровчого туризму. З'ясовано, що цей вид туризму є самостійною формою туристичної діяльності, яка поєднує рекреацію, лікування, реабілітацію та профілактику захворювань. Лікувально-оздоровчий туризм ґрунтується на використанні природних лікувальних ресурсів - мінеральних вод, грязей, кліматичних умов - у поєднанні з медичними та немедичними оздоровчими послугами. У роботі наголошено на важливості розрізнення між лікувальним, оздоровчим і медичним туризмом, що дозволяє краще систематизувати напрямки цієї галузі.

Також, було визначено основні чинники, що впливають на розвиток лікувально-оздоровчого туризму. До них віднесено соціально-демографічні (старіння населення, популяризація ЗСЖ), економічні (зростання доходів, розвиток інфраструктури), медико-біологічні (потреба у реабілітації), природно-кліматичні, технологічні, інституційні та культурно-історичні.

На прикладах таких країн як Німеччина, Угорщина, Чехія, Туреччина, Ізраїль, Індія та Таїланд було показано різні моделі організації цієї діяльності. Спільною ознакою для лідерів галузі є комплексний підхід: поєднання високоякісних медичних послуг з природними ресурсами, створення інфраструктури комфортного перебування, персоналізація програм оздоровлення, активна державна підтримка та міжнародний маркетинг.

Аналіз показав, що Закарпаття має надзвичайно високий природно-ресурсний потенціал: багатство мінеральних і термальних вод, сприятливий клімат, наявність лісів, гір, чисте повітря, що робить регіон унікальним на карті України. Встановлено, що тут активно функціонують як санаторно-

курортні заклади (Поляна, Шаян, Косино, Квітка Полонини), так і реабілітаційні центри та wellness-комплекси, які поєднують традиційні та сучасні оздоровчі практики.

Було встановлено, що незважаючи на багатий потенціал, Закарпаття стикається з низкою викликів: зношеність матеріально-технічної бази багатьох закладів, нестача сучасного обладнання, недостатнє кадрове забезпечення, обмежене фінансування, нерозвинена система маркетингу та просування на міжнародному ринку, фрагментарність державної підтримки.

Серед рекомендованих заходів - оновлення інфраструктури, впровадження цифрових технологій, персоналізованих медичних програм, створення бренду «Закарпаття - край здоров'я», активізація маркетингової діяльності на зовнішніх ринках, залучення інвестицій та формування державно-приватного партнерства.

Закарпатська область має виняткові можливості для розвитку туристичної галузі, що зумовлено її багатим природним, культурним та етнічним різноманіттям, унікальними ландшафтами, термальними джерелами, гірськолижними курортами та вигідним географічним положенням на перетині міжнародних шляхів. Проте повна реалізація цього потенціалу потребує системного і комплексного підходу до формування та реалізації регіональної туристичної політики.

Один із ключових напрямів - удосконалення інфраструктури. Це передбачає реконструкцію автомобільних доріг, модернізацію залізничних сполучень, покращення навігації для туристів, будівництво нових готелів, кемпінгів, облаштування екологічних маршрутів та велодоріжок. Важливим доповненням має стати створення інфраструктури для осіб з інвалідністю, що забезпечить інклюзивність туризму.

Не менш важливим є активне просування туристичних можливостей Закарпаття через маркетингові кампанії, участь у виставках, створення сучасного бренду регіону, SMM-стратегії, розвиток візуального стилю і присутності в онлайн-просторі. Туристичні мобільні додатки, інтерактивні

карти, віртуальні тури дозволять зробити Закарпаття більш привабливим і доступним для молодого, цифрово орієнтованого туриста.

Суттєву роль відіграє розвиток людського капіталу - підготовка професійних кадрів у сфері туризму, зокрема гідів, адміністраторів, рестораторів, аніматорів, екскурсоводів. Необхідно налагодити співпрацю з профільними навчальними закладами, започаткувати тренінги, курси іноземних мов, програм з підвищення кваліфікації.

Рекомендується також формувати туристичні кластери - об'єднання підприємств, органів влади та громадських організацій у рамках єдиної туристичної стратегії. Це дозволить підвищити якість надання послуг, сформувати комплексні туристичні продукти, збільшити інвестиційну привабливість регіону. Для стимулювання інвесторів доцільно впровадити податкові пільги, спрощені процедури отримання дозволів, створити туристичні індустріальні парки, де можлива реалізація проєктів з будівництва санаторіїв, СПА-комплексів, розважальних центрів, еко-садиб.

У підсумку, реалізація вищезазначених заходів дозволить значно підвищити туристичну привабливість Закарпатської області, стимулювати економічний розвиток територій, створити нові робочі місця, підвищити доходи місцевих громад, зберегти природну та культурну спадщину, а також інтегрувати регіон у міжнародний туристичний простір. Туризм може стати одним із ключових факторів сталого розвитку Закарпаття у довгостроковій перспективі.

Таким чином, дослідження підтвердило, що Закарпатська область має всі передумови для перетворення на центр лікувально-оздоровчого туризму міжнародного рівня. Реалізація запропонованих стратегій дозволить не лише підвищити економічну привабливість регіону, але й сприятиме покращенню стану здоров'я населення, створенню нових робочих місць, розвитку суміжних галузей економіки. Це виведе туристичну галузь Закарпаття на новий етап розвитку в умовах глобальної конкуренції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 325/95-ВР в редакції від 16.10.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
2. Бабов К. Д., Дмитрієва Г. О., Тихохід Л. В., Гавловський О. Д. Лікувально-оздоровчий туризм – один із сучасних напрямків підвищення ефективності діяльності санаторно-курортної сфери. 2021. С. 5-9. URL: https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/mrkf_2019-292_5-9.pdf (дата звернення: 25.04.2025).
3. Гаврилко Г. П. Аналіз сильних і слабких сторін Закарпатської області у контексті розвитку санаторно-курортної сфери та рекреації / Г.П. Гаврилко // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2016. № 1. С. 125-128.
4. Галасюк С. Концептуальні підходи до визначення терміну «лікувально-оздоровчий туризм» // Економіка та суспільство. 2023. №. 47.
5. Дубінський, С. В., Орлова, В. М. Визначення факторів, які забезпечують розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні // Академічний огляд. 2017. № 2. С. 18–24. URL: <https://acadrev.duan.edu.ua/images/PDF/2017/2/3.pdf> (дата звернення: 25.04.2025).
6. Козоріз, Ю. М. Розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні: стан та перспективи // Наукові записки Полтавського університету економіки і торгівлі. 2021. № 3. С. 45–52. URL: https://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/11644/3/Kozoriz_Yuliia_Mykhailivna_%D0%A2%D0%BC-21-1.pdf (дата звернення: 27.04.2025).
7. Мальська, М. П., Грищук, А. М., Масюк, Ю. О. Впровадження зарубіжного досвіду стратегічного управління розвитком туризму: можливості та перспективи для України // Журнал Національної академії наук України. 2019. № 1. С. 45–52.

8. Мельник, Н. В., Мельник, А. В., Качаровський, Р. Є. Лікувально-оздоровчий напрям постконфліктного туризму Івано-Франківщини // Географія та туризм. Харків: Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2023. 236 с.
9. Сабат, М. В. Лікувально-оздоровчий туризм в системі міжнародного туризму // Наукові праці ТНЕУ. 2020. № 1. С. 112–118. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/1006/1/Sabat%20M.V.%20MEMT%20zim-51.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).
10. Терєбіж, О. М. Державне управління стратегічними засадами розвитку туристичної галузі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка. 2019. № 1(53). С. 112–117.
11. Холявка В.З., Лешко Х.С., Мочульська О.М., Кухтій А.О. Сучасні аспекти, фактори впливу і перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2019. № 1(79). С. 25-33.
12. Чіжмодій Я. Лікувально-оздоровчий туризм на Закарпатті: історичні аспекти та сучасний стан розвитку //Геополітика України: історія і сучасність. 2021. №. 1 (26). С. 208-215.
- 13.Визначення перспектив розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатті на основі аналізу використання мінеральних вод. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/schuka12.htm (дата звернення: 02.05.2025).
- 14.Всесвітня туристична організація (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org> (дата звернення: 24.04.2025).
- 15.Габчак Н., Пазяк В. Виклики та можливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Закарпатті під час військового конфлікту. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/69744/1/Н.Габчак%20С%20В.Пазяк%20Виклики%20та%20можливості%20розвитку%20лікувально-оздоровчого%20туризму%20в%20Закарпатті%20> (дата звернення: 03.05.2025).
16. Головне управління статистики в Закарпатській області. Офіційний сайт. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.05.2025).

17. Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.05.2025).
18. Закарпатська обласна рада. URL: <https://zakarpattya.gov.ua/zakarpattya/infrastruktura/> (дата звернення: 03.05.2025).
19. Інтерактивна карта курортів Закарпаття. URL: <http://zakarpatie.in.ua/karta.htm> (дата звернення: 29.04.2025).
20. Санаторії Закарпаття. URL: <https://go-to.rest/sanatoryy-zakarpattia/> (дата звернення: 29.04.2025).
21. Туристичний портал Закарпаття. URL: <https://zaktour.gov.ua/pro-zakarpattia/> (дата звернення: 29.04.2025).
22. Сучасний стан і тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (на прикладі Закарпаття). Туризм і рекреація. Кафедра туризму УжНУ. URL: <https://zato.uz.ua/stati/suchasnyy-stand-tendentsiyi-rozvytku-likuvalno-ozdorovchoho-tyryzmu-v-ukrayini-na-prykladi-zakarpattja.html> (дата звернення: 01.05.2025).
23. Туризм та рекреація в Закарпатті: розвиток та управління туристичними маршрутами. URL: <https://tourinform.org.ua/uk/turystychni-marshruty> (дата звернення: 28.04.2025).
24. Управління туризму та курортів Закарпатської ОВА. Реєстр туристичних маршрутів Закарпаття. URL: <https://zaktour.gov.ua/tours/register-routes> (дата звернення: 28.04.2025).
25. Управління туризму та курортів Закарпатської ОВА. Тематичні маршрути. URL: <https://zaktour.gov.ua/tours/theme-routes> (дата звернення: 28.04.2025).
26. Cohen, I. G. Medical Tourism, Access to Health Care, and Global Justice // Canadian Journal of Comparative and Contemporary Law. 2015. Vol. 1. P. 161–180.
27. Goodrich, J. N., & Goodrich, G. E. Health Care Tourism—An Exploratory Study // Tourism Management. 1987. Vol. 8, No. 3. P. 217–222.

28. Kelly, C. Wellness Tourism: A Global Perspective // *Journal of Tourism and Hospitality*. 2010. Vol. 8, No. 2. P. 123–130.
29. Lunt, N., Smith, R., Exworthy, M., Green, S. T., Horsfall, D., & Mannion, R. *Medical Tourism: Treatments, Markets and Health System Implications: A scoping review*. Paris: OECD, 2011. 58 p.
30. Melnyk L. V., Batychenko S. P. Features of the development of medical and health tourism in the regions of Ukraine // *Chasopys kartohrafii [Cartography Journal]*. 2018. Issue 19. P. 41–47. URL: http://maptimes.inf.ua/CH_19/Ch19_Article4_healthimproving-tourism-in-Ukraine.html (дата звернення: 30.04.2025).
31. Oliinyk, Ya. B., Zapototskyi, S. S. Competitiveness of territories as an object of socio-geographical research // *Visnyk of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Geography*. 2012. No. 1(59). P. 15–19.
32. Rahyuda, I., Suryawardani, I. G. A. O., Paturusi, S. A., Wiranatha, A. A. P. A. S. Main Factors and Analysis of Wellness Development Strategies for the Development of Wellness Tourism Destinations in Bali // *Eurasia: Economics & Business*. 2021. № 12(54). C. 34–52. DOI: 10.18551/econeurasia.2021-12.04 (дата звернення: 30.04.2025).
33. Smith, M., & Puczkó, L. *Health and Wellness Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2009. 320 p.
34. *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011. Beyond the Downturn*. World Economic Forum. Geneva, Switzerland 2011. World Economic Forum, 2020. 531 p.
35. Tsybukh, V. M. Strategy of development of Ukraine's tourism sector: challenges and prospects // *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Tourism*. 2017. No. 2. P. 5–10.
36. Zarei, A., Maleki, M. Factors Affecting the Development of Health Tourism and Its Effects on Society's Well-being // *International Journal of Health Policy and Management*. 2023. Vol. 12, No. 6. C. 456–462. URL: <https://www.researchgate.net/publication/371390522> (дата звернення: 24.04.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця Основні курортні джерела Закарпаття

Назва джерела	Тип води	Розташування	Хімічний склад	Лікувальні властивості
Солотвино	Сульфідні, хлоридні	Село Солотвино, Тячівський район	Містить сірководень, хлориди, натрій	Лікування захворювань суглобів, шкіри, нервової системи
Мінеральні води Берегового	Хлоридно-натрієві	Місто Берегове	Натрій, магній, сульфати, бікарбонати	Лікування шлунково-кишкових захворювань, обміну речовин
Поляна Квасова	Сульфідні	Село Поляна, Свалявський район	Сірководень, залізо, кальцій	Лікування захворювань дихальної системи, шкіри, суглобів
Шаян	Вуглекислі	Село Шаян, Хустський район	Вуглекислі, кальцій, магній	Лікування серцево-судинних захворювань, шлункових розладів
Лумшори	Сульфідні	Село Лумшори, Воловецький район	Сірководень, магній, кальцій	Лікування захворювань нервової системи, шкіри, опорно-рухового апарату

Таблиця Медичні реабілітаційні центри Закарпаття

Назва закладу	Місце розташування	Основні послуги
Центр «Діва Марія»	Свалява	Дитяча реабілітація, паліативна допомога, галокамера, фізіотерапія, ЛФК
КНП «Лікарня Святого Мартина»	Мукачево	Фізіотерапія, психологічна підтримка, ерго- та мовленнєва терапія
ДУ «ТМО МВС України по Закарпатській області»	Шаян	Реабілітація військових: фізіо-, психотерапія, індивідуальні програми за ICF
Центр «Дорога життя»	Ужгород	Денний догляд, психоемоційна підтримка, підготовка до навчання, інноваційні методи
КНП «Рахівська районна лікарня»	Рахів	Фізична та ерготерапія, індивідуальні плани реабілітації

Таблиця «Основні wellness- та SPA-комплекси Закарпаття: локації та послуги»

Назва	Місцезнаходження	Основні послуги
Санаторій «Теплиця»	м. Виноградів	Термальні води, фітобочки, ароматичні ванни, інфрачервона сауна, масажі, обгортання
«Срібні Терми»	с. Нижнє Солотвино (Деренівська Купіль)	Мінеральна вода, бальнеологія, грязелікування, сауни, соляна кімната
«Косино»	Берегівський район	Термальні джакузі-фонтани, рекреація + культурні елементи
SPA-комплекс «Жайворонок»	м. Берегове	Термальний басейн, глинотерапія, арома- і тайський масаж, вуглекислі ванни, сауни
«Verkhovyna Resort»	с. Жденієво, Мукачівський район	Фітотерапія, стоунтерапія, чан, апітерапія, таласотерапія, медитації, оксигенотерапія
«Verkhovyna Resort Medical & Wellness»	с. Жденієво, Мукачівський район	Індивідуальні wellness-програми, масажі, гідро- і вакуумтерапія, соляна кімната
«Жива Вода»	сmt Міжгір'я	SPA, карпатський чан, банні ритуали, офуро, гуцульські практики
«Золота Гора»	с. Барвінок	SPA, чан, рефлексотерапія, традиційне оздоровлення
«VitaPark Поляна»	с. Поляна	SPA, термальні процедури, відновлювальні практики

Таблиця ТОП-10 лікувально-оздоровчих закладів Закарпаття

№	Назва закладу	Населений пункт	Основні особливості
1	Деренівська Купіль	Нижнє Солотвино	СПА «Срібні терми», мінеральні води, сучасна медична база
2	Косино	Берегівський район	Термальні басейни, СПА-комплекс, угорський колорит
3	Боржава	Довге	Бальнеотерапія, лікувальні грязі, іпотерапія
4	Кришталеве Джерело	Солочин	Мінеральна вода «Лужанська», гастроентерологія
5	Termal Star	Нижнє Солотвино	Власні термальні джерела, лікування серця та опорно-рухового апарату
6	Гірська Тиса	Ясіня	Карпатський заповідник, вуглекисла вода, лікування травної та серцевої системи
7	Квітка Полонини	Солочин	Європейський рівень, сучасна медицина, природа
8	Сонячне Закарпаття	Поляна	Гастроентерологія, мінеральна вода «Поляна Квасова»
9	Жайворонок	Берегове	Термальні басейни, СПА, угорська архітектура
10	Карпатія	Шаян	Мінеральні води Шаян, сучасні медичні послуги